

MIESTA ZASVÄTENÉ SMRTI

K lokalizácii a potenciálu výskumu zaniknutých šibeníc v novovekej kultúrnej krajine na Slovensku na príklade lokalít z regiónu Gemer-Malohont¹

Daniel Bešina – Alexander Botoš

DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2021.68.8>

Keywords: gallows, Gemer-Malohont, modern age, cartography, non-destructive research, landscape archeology

Places consecrated to the death. On the localization and research potential of extinct gallows in the modern age cultural landscape in Slovakia on the example of the sites from the Gemer-Malohont region

The research of gallows, which are part of larger execution sites, has not yet been widely used in Slovakia. The interest of the professional public lies rather on the basis of excerpts from historical sources for the exercise of criminal law in individual settlements. In Western European countries, execution research is of long-term interest of an interdisciplinary nature. This paper brings summarizing findings related to research on execution sites in Europe for their deeper penetration into the professional environment in Slovakia. At the same time, it provides opportunities to use existing historical and archaeological sources in the interpretation of execution sites located in the modern cultural landscape of Slovakia. Historical map data are of great importance for the location of execution sites, from which we obtain important spatial data by mutual comparison. Research from the position of landscape archeology brings knowledge about the heterogeneous nature of objects occurring in execution sites and the very unique character of the spiritual culture associated with these areas. This finding is substantiated by our own field research of localized execution sites in the Gemer-Malohont region. The authors consider it important that future research into execution sites become an integral part of post-medieval archeology.

VÝZNAM POJMU A SYMBOLIKA ŠIBENÍC V KRAJINE

V súčasnom ponímaní môžeme pri pojme šibenica sledovať pretrvávajúce negatívne postoje, ktoré sú založené na premise záporného vnímania smrti ako takej, a to najmä v čase, keď je chápanie definitívneho konca veľmi ovplyvnené konzumným spôsobom života. Trest smrti je pre našu súčasnú spoločnosť stanovený v právnom systéme ako nehumánny čin, nevhodný pre akéhokoľvek zločinca. Táto koncepcia je podstatne rozdielna oproti minulým storočiam, kedy bol trest smrti považovaný za niečo nutné a určujúce pre udržanie morálne priaznivého statusu vo vtedajšej spoločnosti. Pojem šibenica je v našej lexike výraznejšie udomácnený ako pojem popravisť. Rozdielnosť nespočíva len v ich verbálnom používaní, ale aj v priestorovej diferenciacii. Popravisť je miesto výkonu trestu smrti, mučenia alebo verejnej potupy. Na jednu sídliskovú urbanizovanú štruktúru mohlo pripadať v rovnakom období aj viacero areálov popravisť, situovaných priamo v intraviláne aj extraviláne sídla. Popravisť v sebe mohlo zahŕňať niekoľko typov objektov, napríklad stínadlá, šibenice, kolesá na lámanie a praniere hanby, na ktorých mohlo dochádzať aj k poprave, hrobové jamy s ostatkami alebo aj iné dočasné miesta určené na zákonné usmrtenie. Z tohto vyplýva, že šibenice boli určené na vešanie odsúdencov a patrili k najčastejšie vyskytujúcim sa stavbám na popravisťkách.

¹ Príspevok vznikol s podporou grantového projektu APVV-18-0196 „Vedomosti Nitrianskej stolice M. Bela (interpretácia a aplikácia)“.

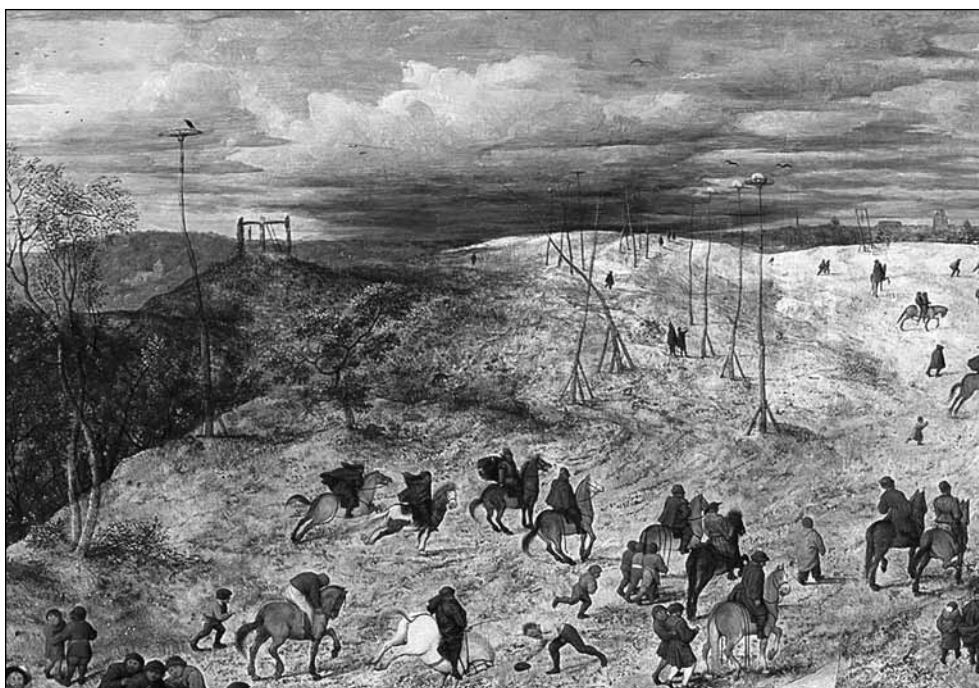
Predmetom tejto štúdie sú najmä objekty šibeníc, ktoré patria do areálu popraviska a predstavujú miesta zasvätené smrti. Spomedzi objektov na popraviskách sú šibenice z archeologického hľadiska potenciálne najlepšie identifikovateľné stavby.

Šibenice patrili k bežným prvkom v novovekej kultúrnej krajine. Pomerne často je ich možné identifikovať na viacerých starších vedutách novovekých miest. Lokality výkonu miestnej jurisdikcie neboli však pravidlom, ale skôr výsadou, podmienenou udelením hrdelného práva mestu. Popraviská sa tak stávali aj akýmsi symbolom výsady mesta a fungovania trestného práva v ňom. Práve obdobie raného novoveku sa pokladá v širšom stredoeurópskom regióne za obdobie rozmachu kriminality, súdnictva, a teda aj budovania šibeníc (Sokol 2017, 691). Mestá, ktoré disponovali hrdelným právom, mohli mať vo svojom okolí aj viac popravisiek. Okrem šibeníc, na ktorých sa najčastejšie popravovalo obesením, existovali zároveň aj miesta, kde sa stínalo alebo upaľovalo (Šindelář 2015, 61). Šibenice boli vo vtedajšom celospoločenskom chápaní vnímané negatívne. Išlo o miesta „zasvätené smrti“. Telá popravených sa po výkone trestu smrti nechávali na šibeniciach tlieť, až kým sa zvyšky celkom nerozpadli alebo kým potrebovali uvoľniť miesto pre ďalšieho odsúdencu. Okolo šibenice sa vyskytovali aj koly, na ktoré boli umiestňované kolesá s vpletenými telami ďalších odsúdencov. Okrem symbolickej roviny mali tieto miesta morálnu, resp. zastrážovaciu funkciu, aby každý cudzinec prichádzajúci do mesta s hrdelným právom videl, ako je efektívne uplatňované trestné právo (Šindelář 2015, 61). Popraviská boli vnímané väčšinovým obyvateľstvom ako nečisté a na tieto miesta chodili najčastejšie za účelom verejnej popravy, alebo ilegálne z kultových (poverových) dôvodov. Dokonca aj dotknutie sa šibenice bolo považované za zlé, čo sa mohlo v niektorých prípadoch odrážať na neochote mestských remeselníkov a cechov participovať na oprave či budovaní šibenice (Šindelář 2015, 65). Napriek tomu mnohé mestá (predstavitelia mestského magistrátu) boli na svoje šibenice patrične hrdé. Vo významnejších ranonovovekých mestách predstavovali symbol politickej samostatnosti a autonómie (Sokol 2017, 692).

Interdisciplinárny výskum popravisiek sa v širšom európskom priestore (s výnimkou Slovenska) teší dlhodobému záujmu. Najkomplexnejšie a najpodrobnejšie sa danou problematikou zaoberajú niekoľko desaťročí v Nemecku. Štúdie odborníkov z viacerých štátov sú súhrnne publikované v trojdielnej publikácii Richstättenarchäologie 1–3 (Auler 2008a; 2010; 2012), ktorých zostavovateľom a aktívnym prispievateľom je J. Auler. Okrem prehľadu skúmaných lokalít z Českej republiky, Nemecka, Poľska, Rakúska, Švajčiarska a Švédska podávajú štúdie poznatky z oblastí výkonu vtedajších jurisdikčných orgánov a materiálnej kultúry popravisiek. Doposiaľ najpodrobnejšie spracovaná šibenica v Európe stála v Emmenbrücke. Podrobne popísané nálezy sú publikované v dvojzväzkovom diele J. Mansera (1992). Prehľad skúmaných lokalít v Poľsku poskytuje monografia, ktorej autorom je D. Wojtucki (2009) a výskumom jurisdikčných miest sa aktívne venujú niekoľko rokov aj v Českej republike. Spomenúť možno napr. skúmanú a prezentovanú šibenicu v Tišnove (Unger 2014), Lomnici (Unger 2016) a vo Vodňanech (Mašková/Michálek 2006). V Čechách sa problematikou popravisiek aktívne zaoberá P. Sokol (2008a; 2016; 2017) a sumarizujúce poznatky o výskume šibeníc vo včasnom novoveku na južnej Morave prináša najnovšia kolektívna publikácia J. Ungera (2019). Situácia na Slovensku nie je uspokojivá. Doteraz boli preskúmané čiastočne len dve lokality, ktoré boli identifikované ako šibenice. V štúdiu A. Křapákovéj (2019, 18) je spomínaná doposiaľ nepublikovaná šibenica v Hlohovci. Druhá lokalita je v Šarovciach, kde sa preskúmala drevená štvorstĺpová šibenica aj s ľudskými pozostatkami (Fajta 2012; Křapáková 2019, 18; Novotný 1976, 104). Na Slovensku sa tejto problematike venoval M. Slivka, ktorý mapoval niektoré lokality s označením „Šibeničný vrch“ (Slivka 2010). V budúcnosti je potrebné začať sa aktívne zaoberať touto problematikou.

IKONOGRAFICKÉ, KARTOGRAFICKÉ A PÍ SOMNÉ PRAMENE K LOKALIZÁCI A IDENTIFIKÁCI POPRAVISK

Cielené lokalizovanie a identifikovanie popraviska alebo šibenice iba na základe archeologických prameňov je veľmi náročné. Boli to priestorovo malé areály s nevýraznými stavebnými úpravami a použitým materiálom, s výnimkou murovaných šibeníc tzv. studničného typu. Stav zachovania nadzemných alebo podzemných archeologických objektov je podmienený (okrem stavebno-materiálnej stránky) aj procesom archeologizácie a využívaním lokality v jednotlivých časových úsekoch. Primárny vplyv na zachovanie popraviska majú okrem spomenutých činiteľov aj transformačné procesy v kultúrnej krajine v priebehu stáročí. Archeológia popravisiek je pri lokalizácii a interpretácii odkázaná na viacero typov historických prameňov.

Obr. 1. Výsek obrazu „Procesia na kalváriu“ od nizozemského maliara Pietra Bruegela. Areál popraviska s murovanou šibenicom a kolesami so zvyškami zlámaných tiel (zdroj https://sk.m.wikipedia.org/wiki/S%C3%BAbor:Pieter_Bruegel_d._%C3%84._007.jpg).

Medzi najvyužívanejšie a pomerne najpresnejšie zaraďujeme kartografické pramene, ktoré umožňujú s rôznou mierou priestorových odchýlok lokalizovať popravisko. Podmienkou relevantného využitia kartografických prameňov na tento účel je podrobnosť zaznamenania jednotlivých objektov v krajine. Najväčším prínosom, najmä historických mapových podkladov pre analýzu a porovnanie, je okolnosť, že zaznamenávajú časopriestorový kontext. Kvalita zobrazenia závisí aj od funkčného zamerania mapy, od využitia polohopisu a výškopisu pri tvorbe mapového listu. Prísne vedecko-výskumné kritériá spĺňajú najmä vojenské mapy Rakúsko-Uhorska, ktoré vznikli od konca 18. stor. Popraviská sú zakresľované na prvých troch vojenských mapovaniach, v niektorých prípadoch dopĺňané aj toponymom odkazujúcim na popravisko. Popri uvedených mapách možno očakávať hodnotné priestorové dáta aj na katastrálnych mapách z 19. stor., kde v niektorých prípadoch môžu byť informácie o zaniknutých alebo donedávna využívaných popraviskách na zobrazenom katastrálnom území danej obce, či mesta. Okrem obsiahlych mapových diel sa k lokalizácii popravísk môžu využiť rôzne dobové plány miest, kde je vyznačené aj ich blízke okolie. Prínosné môžu byť aj mapy z druhej polovice 20. stor., na ktorých sa vyskytujú označenia typu „Šibeničný vrch“, „Šibenica“, „Šibeničky“ a pod. Je dôležité pripomenúť, že na mapách z posledných decénií 20. stor. sa môžu popraviska objavovať na nepôvodných, tzv. prenesených polohách v nepôvodnom mieste výskytu. Tento prípad sa rovnako môže týkať aj niektorých historických mapových podkladov. Nepresné označenie popraviska možno vysvetliť časovou medzerou od zániku, resp. od ukončenia využívania popraviska a vznikom mapového listu. Priestorové posunutie bolo potom postupne prenášané na mladšie mapy, ktoré mohli vychádzať z tých starších. Tieto pomerne často sa vyskytujúce odchýlky je možné eliminovať dôsledným komparovaním mapových listov, napr. v programe disponujúcom prostredím GIS.

Využitelnosť ikonografických prameňov pri lokalizácii a identifikácii popravísk je oveľa markantnejšie závislá na vierohodnosti zobrazenia, ako je to v prípade kartografických prameňov. Vierohodnosť zobrazenia kulminuje na účele vzniku zobrazenia a na využitom postupe zobrazenia. Novoveké krajinné zobrazenia, reprezentujúce sa najmä vedutami, často nezodpovedajú dnešnému chápaniu stvárnenia skutočnosti. Veduty majú spomedzi ostatných ikonografických prameňov prvenstvo v zobrazovaní súvekých popravísk. Pri priestorovej analýze vedút je nutné zvážiť mieru kompozičného skreslenia výsledného pohľadu. Perspektíva nebola rozhodujúca pri vzniku vedút. V prípade zobrazení popravísk mohlo dôjsť k nelogickému posunutiu až k skresleniu terénu, a tým k nejasnej lokalizácii. V praxi je časté aj rôzne zobrazenie popravísk na vedutách jedného konkrétneho mesta (Sokol 2017, 695). Pre lokalizáciu

popraviska na vedutách alebo mestských plánoch je nutné identifikovať okrem predpokladaného miesta popraviska aj ďalšie viditeľné krajinné útvary, overiť orientáciu zobrazených sídelných útvarov, smerovanie cestnej siete a až následne bude možné lepšie eliminovať kompozičné skreslenia. Do využiteľného rámca ikonografických prameňov pre identifikáciu popravísk možno zaradiť aj rôzne idylické zobrazenia krajiny, kde sa v zriedkavých prípadoch môže objaviť vyobrazenie šibenice, jeden zo symbolov tradičného vnímania novovekej prímestskej krajiny. Za zmienku stojí napríklad olejomalba „Procesia na kalváriu“ od známeho nizozemského maliara P. Bruegela (obr. 1), kde sú v pozadí zobrazené dve šibenice (murovaná a drevená) a viaceré kolesá, na ktorých je vidieť tlejúce zvyšky popravených. Menovaný autor má popraviská zobrazené aj na iných dielach, napr. na obraze „Triumf smrti“. Diela tohto typu však možno využiť skôr na rekonštrukciu vzhľadu popravísk, ako na účely geolokácie.

Pri hľadaní súvislostí so vznikom, uplatnením a čiastočne aj lokalizovaním popravísk je dôležité využiť dostupné písomné pramene týkajúce sa konkrétnej lokality. Výkon popravy bol viazaný najmä na udelené právo meča alebo hrdelné právo. Výsady, ktoré to umožňovali spolu s fungovaním mestskej samosprávy, sú za priaznivých okolností zachované ako archívne pramene, v niektorých prípadoch publikované v prácach historikov. Do využiteľného rámca archívnych pramenných materiálov možno zaradiť najmä knihy súdnych zápisov, mestské knihy, tzv. makulatória, účtovné knihy alebo rôzne typy korešpondencie medzi mestami, panstvami a stoličnými orgánmi.

Zaujímavým, aj keď nie veľmi exaktným prameňom, sú naračné pramene alebo povesti zachovávané ústnym podaním, a to prostredníctvom viacerých generácií miestnej populácie. Tento typ nehmotného historického prameňa je nutné podrobiť dôslednej kritike a analýze, lebo naračne odovzdávaná informácia je často deformovaná jej nositeľmi a prispôsobovaná mentalitou populácie. Ústne tradovanie mohlo vyústiť aj do stále používaného sa označenia časti dedinského alebo mestského sídliska.

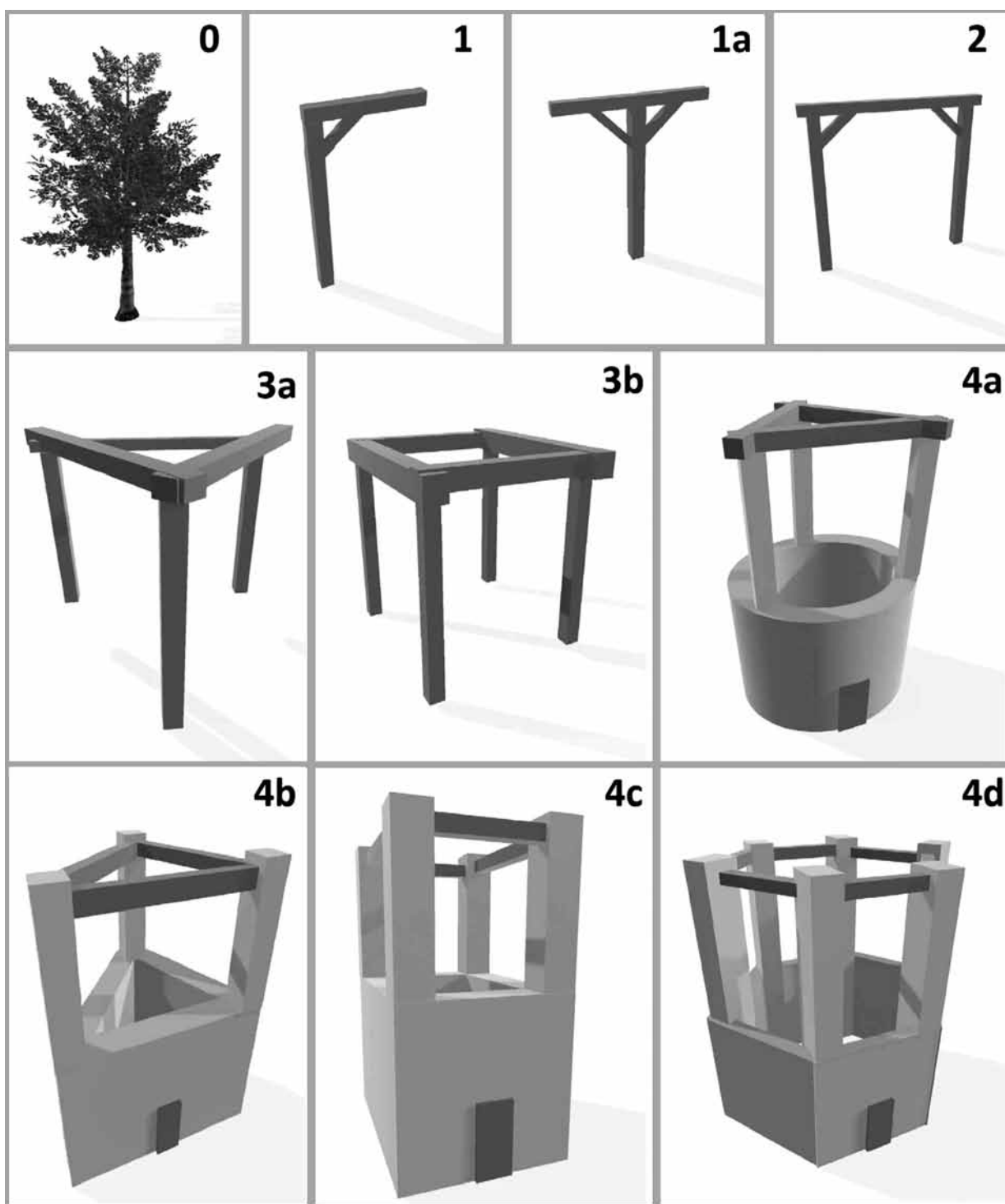
Načrtnuté typy historických prameňov tvoria základnú pramennú bázu, ktorú využívajú pri lokalizovaní a identifikovaní zaniknutých popravísk v teréne. Excerpcia týchto prameňov je nutná pri následnom verifikovaní archeologických prameňov z terénu. Potenciálne môžeme získať obraz o podobe archeologicky skúmaného popraviska, časovo-priestorové súvislosti objektu a v neposlednom rade aj celkový priestorový kontext popraviska v novovekej kultúrnej krajine.

PODOBA A TYPOLÓGIA ŠIBENÍC V KRAJINE NA ZÁKLADE KARTOGRAFICKÝCH A IKONOGRAFICKÝCH PRAMEŇOV

Hmotová podoba exteriérových objektov určených na usmrtenie odsúdených bola veľmi variabilná. Na ikonografických a kartografických prameňoch môžeme sledovať rôznu architektonickú podobu týchto objektov. Popraviská disponovali viacerými zariadeniami na popravu a následnú výstražnú prezentáciu. Ikonografické pramene nás informujú najmä o výskyte šibeníc či kolies na koloch a podobne. Azda najvýraznejšou stavbou popravísk boli šibenice. Je dôležité podotknúť, že zobrazenia na obrazových a kartografických prameňoch nemusia svedčiť o reálnej podobe šibeníc v dobe ich vzniku. Hlavným spôsobom popravy na šibenici bolo obesenie odsúdencu na povraze alebo reťazi. V blízkosti šibenice sa mohli odohrávať aj iné druhy popravy, akými boli lámanie v kolese, stínanie, zakopávanie a pod. Obesenie, teda hlavný spôsob popravy na šibenici, si priamo vynútilo aj funkčnú podobu konštrukcie objektu. Pomerne podrobne rozpracovanú typológiu šibeničných stavieb podáva D. Wojtucki (2005), A. Virdzeková (2016) a T. Evers (2008). V štúdiu sme využili typológiu šibeníc podľa A. Virdzekovej, nakoľko je univerzálnejšia a korešponduje s ikonografickými prameňmi a poznatkami zo skúmaných lokalít.

Na obesenie primárne postačovala aj vetva stromu v dostatočnej výške. Vešanie zradcov a prebehlíkov na stromy je písomne doložené aj v Tacitovej Germanii (Škoviera 1980, 53). Obesenie na strome pretrvalo aj do mladého novoveku a bolo uplatňované napr. v čase hromadných exekúcií alebo počas vojnových konfliktov. Strom ako nástroj hrdelnej popravy mohol mať aj symbolickú rovinu. V publikácii R. Papáča (2019, 77) sa spomína zaujímavý prípad obesenia odsúdencu na suchý konár stromu, čo malo znamenať absolútnu formu potupenia pred mestom a jeho obyvateľmi.

Najjednoduchší typ umelo vybudovanej šibenice má podobu vertikálne zahĺbeného piliera v tvare obráteného L, na ktorý sa upevnil povraz. Tento jednoduchý, tzv. kolienkový typ šibenice sa vyskytuje často aj na mapových podkladoch (obr. 2: 1). Okrem kolienkových šibeníc mohli mať jednoduché konštrukcie podobu písmena T (obr. 2: 1a). Kapacitne však boli oba spomenuté typy pomerne limitujúce pri väčšom množstve odsúdených. Veľkosť šibeníc s drevenou kolovou konštrukciou sa potom zväčšovala pridávaním drevených nosných vertikálnych pilierov zahĺbovaných do zeme. Najmä z dobových ikonografických

Obr. 2. Typológia šibeníc podľa A. Křápkovej (2019, 10).

prameňov poznáme dvojpilierové, trojpilierové a štvorpilierové drevené šibenice (obr. 2: 2–3b). Vo vrcholových častiach boli spájané horizontálnymi brvnami, na ktoré sa vešalo. Stavebný materiál, ktorým bolo najčastejšie drevo, mohol byť kombinovaný kameňom. Namiesto drevených vertikálnych pilierov boli vymurované kamenné a vrchné horizontálne brvná, na vešanie boli z drevených trámov. Architektonicky sú dokonalejšie tzv. šibenice studničného typu. Podľa typológie A. Křápkovej, rod. Virdzekovej (Křápková 2019, 9, 10; Virdzeková 2016) rozlišujeme štyri podtypy týchto objektov (obr. 2: 4a–4d). Tieto objekty disponujú murovanou konštrukciou s kruhovým alebo polygonálnym pôdorysom. Išlo o uzavreté murované objekty,

do ktorých sa vstupovalo jediným vchodom. Na vrchnej korune muriva boli osádzané piliere s horizontálnymi brvnami, na ktoré sa vešalo. Vo vnútorných častiach stavby sa koncentrovali zvyšky tiel popravených jedincov. Tieto objekty sú archeologicky najlepšie doložené pri deštruktívnych výskumoch.

Vyššie uvedená typologická škála šibeničných objektov vychádza najmä z rozboru písomných a ikonografických historických prameňov. Prehľadné katalogizované zoznamy popravisiek ponúkajú práce S. Lefnaera (2010; 2012) a J. Aulera (2008b) mapujúce popravisiská na území Rakúska, Nemecka, Slovenska, Poľska a čiastočne aj Čiech.

Istý vzorec situovania popravisiek spolu so šibenícami môžeme sledovať aj v historickej novovekej krajine. Trvalé šibenice boli takmer výlučne situované na dominantnom kopci v blízkosti mesta. Medzi šibenícami a mestami existoval jasný priestorový vzťah. Situovanie v teréne určovali symbolické a praktické dôvody popravisiek (Sokol 2017, 692). Podstatné bolo dodržanie odstupu popravisiska od obytnej zóny. Vzdialenosti sa mohli vzhľadom na terénne okolnosti líšiť. Ako uvádza V. Šindelář (2015, 61), minimálna vzdialenosť mala byť aspoň 24 lakťov (približne 8,6 m) od najbližšieho pozemku, čo však nemožno považovať za všeobecne platnú zákonitosť. Okrem situovania na dominantnej terénnej polohe bola významným geolokačným identifikátorom prítomnosti šibenice dôležitá cestná komunikácia, ktorá smerovala do mesta. Tretím identifikátorom blízkeho okolia šibenice sú božie muky alebo menšie kaplnky, ktoré mali slúžiť ako sakrálne miesto, kde sa mohli okoloidúci a blízki odsúdených pomodliť za popravených. Vizualna odstrašujúca sila popravisiska s pozostatkami popravených tiel mohla byť využitá, okrem hlavných ciest, aj na hraniciach chotárov jednotlivých sídlisk, ako je to doložené napr. v Nemecku (Becker 2008). Obrazové a kartografické pramene zobrazujúce viacero väčších novovekých európskych miest zachytávajú viacero popravisiek v ich blízkom extraviláne.

Zaujímavá je otázka sekundárneho využitia popravisiska ešte v čase výkonu hrdelného práva mesta, vzhľadom na výnimočné historické okolnosti alebo počas turbulentnejšieho obdobia v teritóriu. Ako už bolo uvedené, miesta, na ktorých sa vyskytovali šibenice, stáli na dominantných a viditeľných kopcovitých polohách. Tieto miesta mohli byť v čase vojnových konfliktov využívané k vybudovaniu dočasného opevnenia určeného k obliehaniu alebo naopak, k obrane mesta. Obdobný prípad máme na vedute mesta Cheb v Čechách z roku 1647, kde je murovaná šibenica začlenená do stavby menšieho zemného opevnenia ako nárožný bastión (Sokol 2008b, 504). Predispozície k takémuto začleneniu šibeníc do fortifikačných línií predurčuje najmä vhodná terénna konfigurácia krajinného reliéfu. Z hľadiska archeologického skúmania je táto informácia podstatná, nakoľko výrazne predurčuje charakter a kontext archeologických prameňov pod povrchom.

ZACHOVANIE ARCHEOLOGICKÝCH PRAMEŇOV NA POPRAVISKÁCH

Pre komplexný obraz o vývoji objektov popravisiek je podstatné sledovanie jednotlivých transformačných procesov, ktoré sa priamo podieľali na zmene kultúrnej krajiny, keďže šibenice boli v čase svojej existencie naviazané na blízky extravilán mesta.

Stav zachovania popravisiek v teréne je podmienený viacerými faktormi. Vzhľad šibeníc sa mohol v priebehu využívaného časového obdobia na popravisisku výrazne meniť. Dynamika zmeny vzhľadu bola podmienená jednak frekvenciou používania, množstvom využitého materiálu a stavebno-technickej konštrukcie, ničením v priebehu konfliktov alebo prirodzenými transformačnými zánikovými procesmi v kultúrnej krajine. Z hľadiska archeologického bádania musíme preto rátať s viacerými stavebnými fázami týchto objektov, ktoré mohli mať viacero rôznych stavebno-materiálnych podôb.

Jedným z kľúčových faktorov je súčasný stav a využitie lokality tak, ako v prípade všetkých archeologických lokalít. Ďalším dôležitým faktorom ovplyvňujúcim stav zachovania je typ použitého stavebného materiálu zaniknutého objektu. Podoba a spôsob výstavby objektu šibenice priamo určili aj množstvo stavebného materiálu a času na jeho výstavbu. Platí jednoduché pravidlo, čím jednoduchší objekt, tým menšie množstvo stavebného materiálu. V prípade drevených šibeníc môže poslúžiť pre dotvorenie približnej predstavy záznam z roku 1595 z Košíc, kedy mala byť postavená šibenica z voza plného dreva (Papáč 2019, 75). Na opačnej strane v množstve použitého materiálu stoja šibenice tzv. studničného typu, stavané z lomového alebo kvádrového muriva. Ako príklad uvedieme kubatúru skúmanej pomerne veľkej studničnej šibenice v Liebentale (Lubomierz) v bývalom Dolnom Sliezku (Duma/Wojtucki 2012, 49). Na stavbu tejto šibenice, postavenej z kameňa kombinovaného tehlou s priemerom takmer 7 m a hrúbkou muriva do 1 m, bolo potrebných vyše 40 m³ stavebného materiálu.

Obr. 3. Výskum drevenej šibenice v Slots Bjergby. Písmenami A, B a C sú vyznačené miesta po drevených pilieroch šibenice, ktoré boli pod úrovňou terénu spevnené kameňmi (Andersson/Primeau 2012, 18).

Šibenice patria k stavebne jednoduchým krajinnno-historickým objektom, preto v procese archeologizácie mohlo dôjsť k ich úplnému zániku, obzvlášť ak išlo o objekty drevenej konštrukcie. V takom prípade možno očakávať maximálne nájdenie zahĺbených kolových jám (objekty) po pilieroch alebo nevýraznú niveláčnú úpravu terénu, prípadne hrobové jamy s pozostatkami popravených jedincov. V prípade drevených šibeníc možno rovnako počítať s viacerými dislokovanými stavebnými fázami. Túto skutočnosť by mohol potvrdzovať aj geofyzikálny výskum popraviska v extraviláne mesta Roßtal v Nemecku, kde sa podarilo magnetometriou objaviť opätovné úpravy popraviska. Tieto anomálie môžu svedčiť aj o iných objektoch na mieste, ktoré by mohli súvisieť s popraviskom (Liebert/Tarasconi 2012, 89–94). Viaceré stavebné fázy drevenej dvojpilierovej šibenice, identifikované v podobe zahĺbených objektov na rôznych miestach popraviska, sa zistili aj na polykulturnej lokalite v nemeckom Hundisburgu. Na základe deštruktívneho výskumu sa tu predpokladajú až 4 fázy (Auler 2008b). Na ploche popraviska mohlo byť v niektorých prípadoch navrhnené aj menšie vyvýšené pódium z dreva alebo, ako v niektorých západoeurópskych provenienciách, aj z kameňa trvalejšieho významu. V Nemecku sa pre takéto pódia používa označenie *Rabenstein* („havraní kameň“; Evers 2008, 454, 455). Pri zahĺbovaní drevenej konštrukcie mohol byť v niektorých prípadoch použitý aj kameň ako výstuž drevených pilierov (obr. 3). Dokladá to výskum niektorých drevených šibeníc v Nemecku a Dánsku (Andersson/Primeau 2012; Haffner 2010). Kamenný materiál bol vo väčšom množstve využívaný pri stavbe šibeníc tzv. studničného typu. Tie mali kruhový alebo polygonálny pôdorys. Priemer alebo dĺžka základne boli približne od 5 do 7 metrov. Hrúbka obvodového muriva sa pohybovala pri menších objektoch do 1 m, pri väčších aj do 1,5 m. Kameň bol spájaný maltou a ich výška mohla presiahnuť aj 2 m. Na vrchnej korune muriva sa nachádzali vertikálne piliere tiež z kameňa alebo dreva. Tie boli vzájomne prepojené horizontálnymi drevenými trámami určenými na vešanie odsúdencom. Do vnútra týchto objektov sa vstupovalo dverami a boli určené len katovi, výnimočne jeho pomocníkom. Tam boli koncentrované, resp. pochovávané ostatky popravených jedincov. Vo väčšine prípadov skúmaných v Európe sa tieto kamenné objekty našli len v základoch pod súčasným pôdnym povrchom. Výnimočne máme zachované torzá kamenných šibeníc, prípadne sú začlenené do mladších architektonických objektov. Ako príklad veľmi dobrého uchovania takmer celého objektu možno uviesť kamennú šibenicu so štvorcovým základom, nachádzajúcu sa v Ljubne v Slovinsku (Lefnaer 2012, 362, 363).

Okrem zvyškov po stavebnej konštrukcii môžu šibenicu indikovať hnutelné artefakty. Najčastejšie sú to rôzne kovové predmety, ako napr. železné kince využité pri spájaní drevených spojov stavby, častí tiel pribíjaných na šibenicu alebo zvyšky reťazí určených na vešanie. Nález takejto reťaze je zaznamenaný z výskumu šibenice v Steenbergene v Holandsku (*Hoven/De Nes/Linde 2012, 134*). Rerezentantmi kovových artefaktov z popravisiek sú aj rôzne súčasti odevu ako gombíky, spony, pracky opaskov a v menšom počte nože, mince, časti podkovy a pod. (*Unger 2016, 28*). Ďalším početne zastúpeným prameňom sú keramické fragmenty vyskytujúce sa priamo alebo v blízkom areáli popraviska. Výskyt keramického materiálu je zväčša sporadický, avšak vždy záleží na periodicite a intenzite využívania teritória. Vzhľadom na to, že išlo o miesta, ktorým bol pripisovaný osobitý, zväčša negatívny kontext, môžeme predpokladať výskyt archeologických artefaktov, ktoré súviseli s neznámymi ideologickými predstavami. Pri výskume šibenice v Tišnove bol niekoľko desiatok metrov od areálu popraviska objavený, takmer na polovicu prelomený, šesťgrajciar Leopolda I. z rokov 1670–1672. K objasneniu súvislosti s popravisikom zrejme už nikdy nedôjde (*Havlát a i. 2015, 284*). Istú paralelu môžeme nájsť v etnografii. Zvyk rozdeľovať mince na polovicu máme doložený etnografickými výskumami aj na strednom Slovensku, kedy pri pohrebe gazdu bola minca prepolená na prahu dverí. Jedna polovica bola vložená k mŕtvemu do truhly a druhá uložená v dome (*Elschek 1975, 1003*). Spätosť mincí s predstavami o posmrtnom živote máme doloženú už od antiky a tzv. „obolus mŕtvych“ je častý aj na stredovekých a novovekých pohrebiskách (*Gogová 2013, 77–80*). Podobné prípady sú známe z výskumov aj iných európskych popravisiek a vo viacerých prípadoch korešpondujú s písomnými prameňmi. Z tohto hľadiska je zaujímavá lokalita v Gaimersheim v Hornom Bavorsku. Na lokalite sa podarilo odkryť 12 zahĺbených objektov v troch skupinách usporiadaných do línie, ktorých výplň tvoril prepálený vápenec a zuhoľnatené drevo so stopami asi dievatic zhorených ľudských jedincov (najmladší štyria jedinci boli určené ako *juvenis I*). Okrem keramiky datovanej do 15.–16. stor. boli v predmetných objektoch nájdené aj artefakty ako sílexová čepeľ, či prevŕtané zvieracie kosti (falanga), rádiokarboňovou metódou datované do neolitu. Interpretácia je doposiaľ nejednoznačná, ale predpokladá sa, že predmetom z praveku boli pripisované magické vlastnosti (*Mehler/Berszin/Wahl 2008*). Z uvedených príkladov je zřejmé, že objasnenie vzájomných kontextov hnutelných nálezov s lokalitou nie je vždy jednoznačné a priame.

Celkom pravdepodobná je prítomnosť kostrových zvyškov popravených jedincov, uložených najčastejšie v masových hrobách blízko šibenice, zväčša v neanatomicky polohách. To predstavuje problém najmä pri určení počtu tiel a ich bližšieho antropologického určenia. V drvivej väčšine prípadov to boli mužskí jedinci v rôznych vekových kategóriách. Tento jav korešponduje s dobovými praktikami, ktoré smrť na šibenici určovali prednostne mužom. Ženy popravovali najmä pochovaním zaživa alebo utopením (*Šindelář 2015, 134*). Situovanie miest na pochovanie telesných zvyškov tiel súvisel s charakterom popraviska, jeho situovaním v teréne a vlastnými praktikami kata. Hromadné hroby mohli byť situované priamo pri šibenici alebo v jej blízkom okolí. V niektorých prípadoch mohli v blízkosti popraviska vzniknúť aj pohrebiská, kde boli jedinci pochovávaní zvlášť v hrobových jamách. Takým je neskorostredoveké pohrebisko v Salzhausene, okr. Hamburg, ktoré časovo korešponduje s blízkym popravisikom. V niektorých hrobách chýbali časti tiel alebo boli viditeľné zásahy na pozostatkoch (*Busch 2002*). Pre spoločensky marginalizované osoby, kam patrili aj odsúdenci na smrť, boli vyhradené na pochovávanie aj okraje cintorínov či iné neposvätené miesta. Celkom iná nálezová situácia sa môže ukázať pri výskume šibenice studničného typu, kde sa v ideálnom prípade zachovávajú základy stavby, archeologicky datovateľné horizonty, stavebné fázy objektu, hrobová jama s pozostatkami popravených a dokonca aj prístupová cesta na popravisiko. Počet výskumom identifikovaných tiel v priestore studničných šibeníc môže byť variabilný. Tieto spoločné hrobové jamy sú plytké a obsahujú aj zvyšky stavebného materiálu šibenice. Medzi ľudským osteologickým materiálom sa môžu objaviť aj zvieracie kosti. Psa a mačku sa podarilo identifikovať medzi ľudskými pozostatkami, napr. v materiáli z výskumu sliezskej šibenice v meste Złoty Stok (Reichenstein; *Duma/Wojtucki 2012, 51, 52*). Vysvetlenie prítomnosti zvieracích kostí môže súvisieť s viacerými skutočnosťami. Kati boli, okrem majstrov na popravu, aj šarhovia. Odchyt, usmrtenie a hlavne odstránenie nežiaducich zvierat sa mohlo odohrať aj v priestore „nečistej“ šibenice. Ďalšia hypotetická dedukcia výskytu kostrových pozostatkov zvierat môže súvisieť s osobitým spôsobom popráv židovského obyvateľstva. V tomto prípade bol odsúdenec obesený dole hlavou a pre väčšiu potupu usmrtený dvomi psami (*Šindelář 2015, 168*).

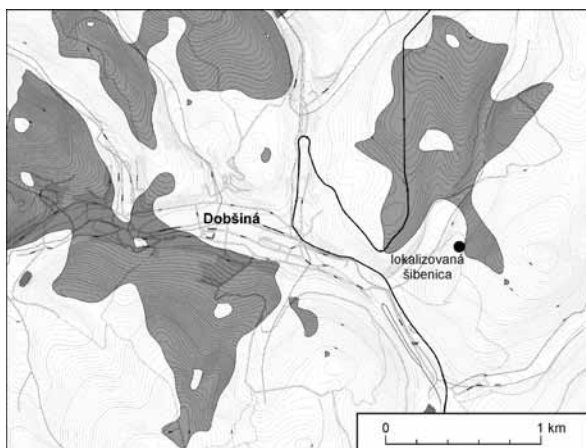
Variabilita hnutelných aj nehnuteľných archeologických prameňov koncentrovaných v areáli zaniknutých šibeníc svedčí o veľmi špecifických javoch, ktoré sa vyskytujú iba na týchto lokalitách.

ŠIBENICE V REGIÓNE GEMER-MALOHONT

Metodika a ciele povrchového výskumu

Pre výskum popravísk v regióne Gemer-Malohont bola na lokalizáciu popravísk využitá metóda, ktorá spočíva vo vyhľadávaní a mapovaní terénnych útvarov antropogénneho pôvodu a patrí do rámca nedeštruktívnych archeologických metód povrchového prieskumu (Kuna 2004, 237). Základným výsledkom tohto typu nedeštruktívneho výskumu je identifikácia archeologických prameňov v teréne, ich priestorové ohraničenie a pokiaľ to situácia umožňuje, tak aj ich odborná klasifikácia. Pred samotným výskumom boli analyzované a komparované všetky dostupné priestorové dáta, najmä historické mapy. Využívané boli najmä tri vojenské mapovania Rakúsko-Uhorska, realizované od konca 18. stor. až do druhej polovice 19. stor. a katastrálne mapy z druhej polovice 19. stor. Využitie týchto historických máp predpokladá vyznačenie miesta popraviska ikonograficky alebo toponymicky. Vzájomná korelácia súčasných a historických mapových podkladov, určená pre čo najpresnejšie lokalizovanie v teréne, bola riešená v GIS programe Global Mapper v. 16.2.1. Presnosť geografickej lokalizácie bola priamo úmerná početnosti a kvalite mapových podkladov. V prípade, že boli na lokalizáciu využité minimálne dve vojenské mapovania, katastrálne mapy a letecké snímky z 50. rokov 20. stor., mohla sa presnosť pohybovať v minimálnej odchýlke len 2–3 m. Vzájomné prekrytie mapových listov v programe nebolo viazané na geografické súradnicové systémy, ale na zakreslené humánno-geografické prvky krajiny, ako napr. cesty, sídla, jednotlivé objekty, čitateľný krajinný reliéf a nezregulované vodné toky. Celkovo sa nám podarilo týmto spôsobom geograficky lokalizovať sedem lokalít vo vymedzenom regióne.

Ďalším krokom nášho výskumu bolo overenie lokalít v teréne s využitím povrchového archeologického výskumu. Pri identifikácii antropogénneho útvaru nás zaujímal nielen tvar reliéfu, vyplývajúci z bývalých materiálno-funkčných vlastností, ale aj celkový priestorový kontext s prípadnými ďalšími relikmi historickej kultúrnej krajiny, ktoré priamo podmieňovali existenciu popravísk. Za prvky historickej krajiny súvisiacej s existenciou popravísk možno považovať zaniknuté alebo existujúce cesty, priestorový vzťah k sídlisku, viditeľnosť miesta popraviska z okolitej krajiny a pod. Povrchové príznaky na identifikovaných lokalitách boli zaznamenané fotograficky, zamerané GPS prístrojom Garmin e-trex 30 a pri jednej lokalite bolo zrealizované aj podrobné geodetické zameranie pomocou totálnej stanice. Povrchový zber nebol realizovaný, no napriek tomu sa nám z jednej lokality podarilo na povrchu identifikovať hnutelné archeologické nálezy. Všetky získané dáta z terénnych výskumov boli následne aplikované do programu využívajúceho GIS prostredie a boli vyhotovené vlastné situačné plány skúmaných lokalít. Vytvorené mapové podklady z jednotlivých lokalít obsahujú informáciu o výškopise reliéfu, pri ktorom nie sú zohľadnené napríklad budovy a súčasná vegetácia. Na každej mape z jednotlivých lokalít bola realizovaná analýza viditeľnosti v programe Global Mapper v. 16.2.1. Pomocou tejto analýzy sme zistili, z ktorých miest v krajine bolo v priamom smere vidieť vybraný bod (šibenica) zemského povrchu, pričom sa zohľadňoval iba reliéf. V našom prípade sme stanovili priemernú výšku objektu šibenice na 3 m a pre dohľadnosť tohto objektu sme zvolili 3 km rádius v krajine od stredu objektu. Rôznu viditeľnosť objektov predkladajú mapy v katalógu lokalít a spoločný priemer viditeľnosti všetkých lokalít v krajine je uvedený v podkapitole sumarizujúcej výsledky z terénnych výskumov.

Obr. 4. Dobšiná-Fabiánka. Analýza viditeľnosti umožnila zobrazit plochy s priamou viditeľnosťou šibenice (tmavé plochy). Na topografickej mape je vyznačená poloha šibenice a pôvodného mestečka Dobšiná. Mapa D. Bešina.

KATALÓG SKÚMANÝCH LOKALÍT V TERÉNE

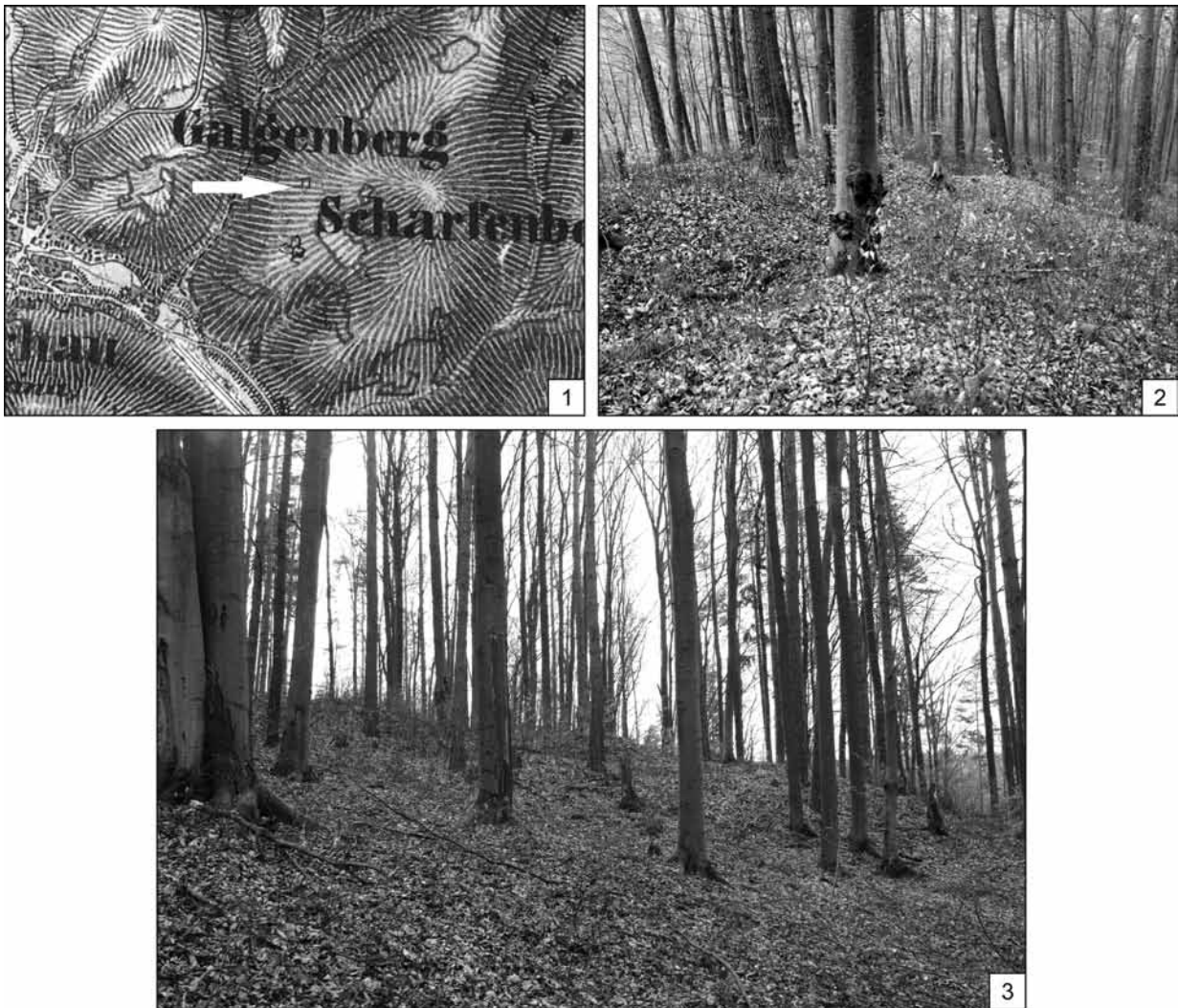
Dobšiná (okr. Rožňava), poloha Fabiánka

Typologické zaradenie šibenice: bližšie neurčené.

Geografická poloha: 48.819252°; 20.388539°.

Stav lokality: viditeľné reliéfné útvary v zalesenom teréne.

Viditeľnosť popraviska v krajine: 12,6 % viditeľnosť v 3 km rádiuse (obr. 4).

Obr. 5. Dobšiná-Fabiánka. 1 – na II. vojenskom mapovaní je okrem názvu popraviska Galgenberg vyznačená aj dvojpilierová drevená šibenica (klad XXXVIII/38); 2 – pohľad zo SV, na mieste predpokladaného popraviska sa v lesnatom poraste nachádzajú viditeľné nadzemné reliéfne útvary súvisiace pravdepodobne s popravisikom; 3 – pohľad na profil svahu zo S. Foto D. Bešina.

Dostupné mapové a ikonografické pramene

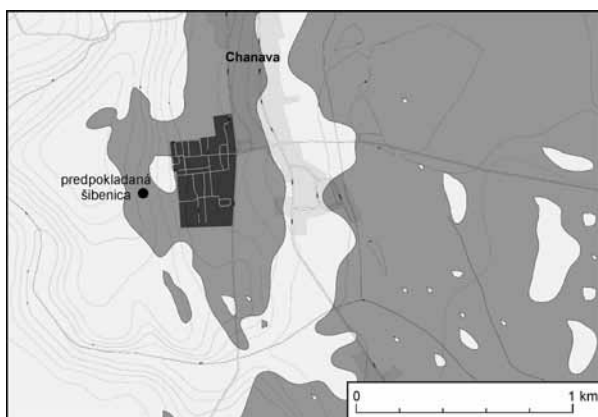
K lokalizácii miesta popraviska pri Dobšinej prispel mapový list z II. vojenského mapovania XXXVIII/38. Mapový list bol vyhotovený v roku 1852. Miesto so zakreslenou ťažšie viditeľnou dvojpilierovou šibenicom sa nachádza na kopcovitej polohe označenej pod názvom Scharfenberg (Ostrý vrch, dnes Fabiánka). Hneď vedľa tohto označenia sa nachádza typonym Galgenberg (Šibeničný vrch). V čase vyhotovenia mapového listu pravdepodobne už popravisiko neplnilo svoju úlohu, lebo na danom mieste kartograf zakreslil šrafovaním les (obr. 5: 1). V rozpore s II. vojenským mapovaním je III. mapovanie, kde na mapovom liste XXII/11 z roku 1883 sa názov Galgenberg vzťahuje k susednému kopcovitému útvaru bližšie k jadrú bývalého mestečka. V tomto smere bolo pre nás smerodajné skôr II. vojenské mapovanie, ktoré jasne zobrazuje šibenicu po názvom Galgenberg. Túto skutočnosť nepriamo potvrdzuje aj nami zachytená terénna situácia.

Opis skúmanej lokality a zistenej terénnej situácie

Miesto zaniknutého popraviska, ktoré sa nám podarilo lokalizovať georeferencovaním mapových podkladov, sa nachádza 1,51 km východne od sídelného jadra mestečka Dobšiná, približne v polovici kopcovitej polohy Fabiánka s najvyššou kótou 677 m n. m. Z geologického hľadiska je Fabiánka tvorená fialovosivými polymiktnými zlepenkami a brekciami severného gemerika zo staršieho permu. Pôdne zloženie tvoria dominantné kambizeme podzolové a rankre zo zvetralých kyslých hornín (*Atlas krajiny 2002–2020*). V polohe sa v súčasnosti nachádza les, ktorý je tvorený najmä pôvodným bukom lesným (*Fagus sylvatica*). Početne je tu zastúpená aj borovica lesná (*Pinus sylvestris*), ktorá, ako sa domnievame, bola na tieto miesta introdukovaná človekom.

Identifikované miesto pravdepodobného popraviska je situované na západnom svahu Fabiánky, na kóte 540. Naša premisa vychádza najmä z viditeľnej terénnej situácie. Na západnom plynulom svahu kopca je na vyššie uvedenej kóte vidieť úpravu terénu do podoby mierne sa dvíhajúcej elipsovitej plošiny vo svahu. Predmetná situácia je viditeľná najmä pri pohľade na plošinu zo severu po vrstevnici voči sklonu svahu. Z východnej strany pretína predmetnú vyvýšeninu lesná cesta, ktorú zatiaľ nemožno stotožniť s pôvodnou prístupovou cestou k predpokladanému popravisku. Celkovo má vyvýšenina rozmery približne 50 x 18 m. Na vyvýšenine sú prítomné početné konkávne a konvexné reliéfne útvary. Niektoré majú výšku do jedného metra. Zjavne ide o staré postupne zvetrávané vývraty stromov, ktoré sú viditeľné a početne zastúpené aj v súčasnosti. Samozrejme nemusí ísť výlučne o zvyšky vývrátov, ale momentálne nie je možné spoľahlivo identifikovať všetky reliéfne útvary (obr. 5: 2, 3). Ozrejmienie týchto predpokladov by si vyžadovalo realizovanie deštruktívneho archeologického výskumu.

Prístupovú cestu na popravisko sa nepodarilo spoľahlivo rekonštruovať. Isté indicie však nasvedčujú tomu, že na popravisko sa prichádzalo starou údolnou cestou prechádzajúcou popod Fabiánku. Dnes sa na tejto prístupovej ceste nachádza rímska osada. Cesta viedla severovýchodným smerom, kde sa zatáčala ostro na juh a smerovala k popravisku. Z miesta predpokladaného popraviska nebol dobrý výhľad na samotné mestečko, ani na hlavné prístupové cesty, čo však pri veľmi členitej geomorfológii Dobšinej nie je dosiahnuteľné.

Obr. 6. Chanava-Veľká vinica. Analýza viditeľnosti umožnila zobraziť plochy s priamou viditeľnosťou predpokladanej šibenice (tmavé plochy). Na topografickej mape je vyznačená poloha predpokladaného popraviska. Mapa D. Bešina.

mapovanie nevyužívalo trigonometriu a terénne situácie boli zakresľované „od oka“. Pre spresnenie terénnych situácií sme sa spoliehali na identifikáciu jednotlivých terénnych javov akými sú cesty, vodné toky, sídelná štruktúra či výrazné stavby.

Opis skúmanej lokality a zistenej terénnej situácie

Predpokladané miesto popraviska je situované od centra dediny 0,9 km juhozápadným smerom na vyššej terase zo stredného pleistocénu, ktorú tvoria fluvialne sedimenty s prevahou štrkov, deluviálnych hĺn a splachov. Pôdny kryt je tvorený erodovanou hnedozemou s lokálnymi polygenetickými hlinami so sprievodnými regozemami a pararendzinou (*Atlas krajiny 2002–2020*). Z pravobrežnej riečnej terasy je výborný výhľad na celý dolný tok rieky Slaná.

Identifikované miesto predpokladaného popraviska v polohe Veľká vinica bolo počas nedeštruktívneho výskumu zarastené hustým porastom náletových drevín, starých ovocných stromov a vysokých travín (obr. 7: 2, 3). Napriek týmto komplikáciám bolo možné v teréne rozoznať vyvýšené miesto na svahu veľkej riečnej terasy. Popod uvedené menšie prevýšenie bolo možné vidieť zvyšky starej cesty, ktorá sa v menšom úseku zarezávala do svahu (obr. 7: 4). Zvyšky cesty je možné stotožniť s mapovými podkladmi z konca 18. a prvej polovice 19. storočia. Hustý porast na miernej vyvýšenine neumožnil dôkladnejší prieskum reliéfnych útvarov alebo menších terénnych úprav. Stav vegetácie, aký bol na lokalite začiatkom februára, umožnil prienik do najzarastenejších častí lokality bez výraznejších výsledkov. Nateraz môže na miesto popraviska poukazovať jedine identifikované prevýšenie, zvyšky starej cesty a lokalizácia na základe mapovaní.

Chanava (okr. Rimavská Sobota), poloha Veľká vinica

Typologické zaradenie šibenice: bližšie neurčené.

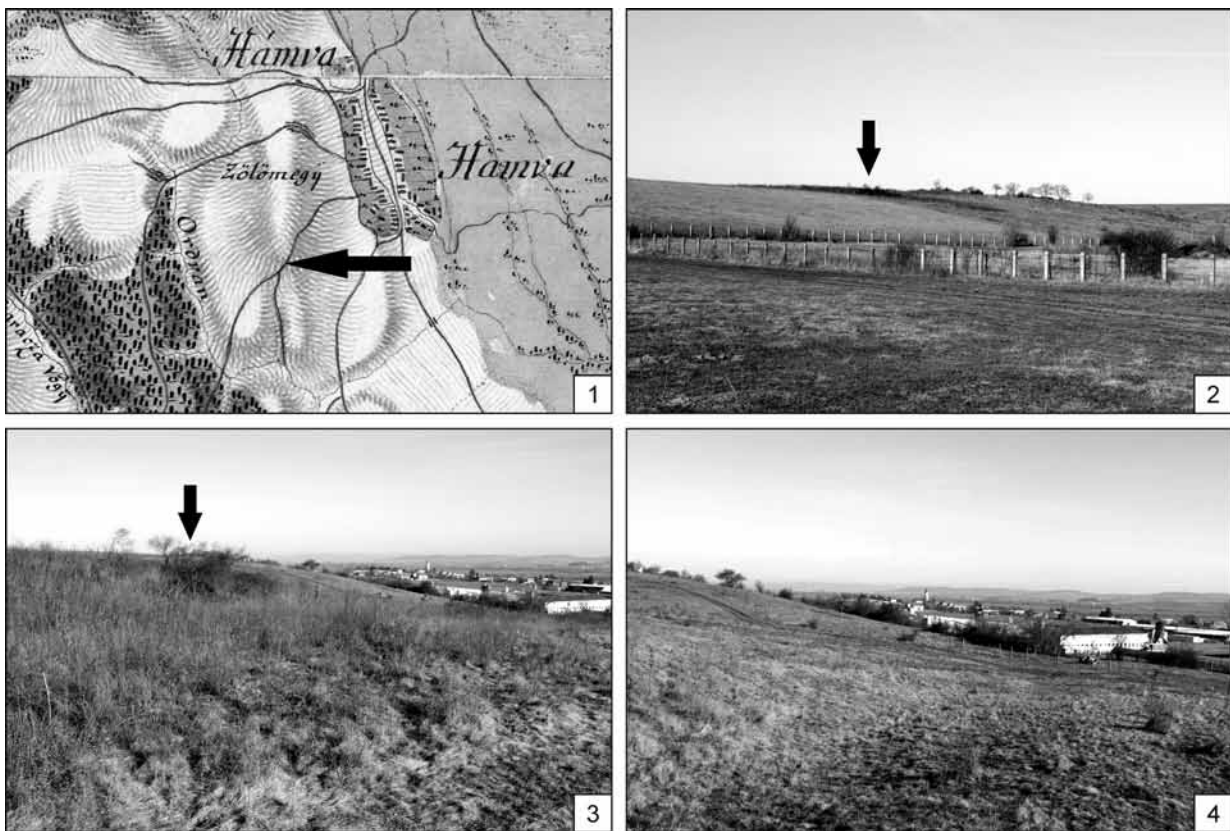
Geografická poloha: 48.331187°; 20.291308°.

Stav lokality: lokalita je silne zarastená náletovou vegetáciou.

Viditeľnosť popraviska v krajine: 35,4 % viditeľnosť v 3 km rádiuse (obr. 6).

Dostupné mapové a ikonografické pramene

Šibenica je zobrazená na mapovom liste I. vojenského mapovania XIX/11 datovaného do rokov 1782–1784. Predmetný objekt je tu znázornený ako dvojpilierová šibenica zvýraznená červeným pigmentom (obr. 7: 1). Označenie sa od ostatných odlišuje svojou veľkosťou, piktogram je nápadne malý, akoby autori mapového listu chceli vyjadriť nefunkčnosť miesta alebo len poukázať na rezíduum minulosti. Na zvyšných vojenských mapovaniach nie je objekt šibenice vyznačený a inú terénnu konfiguráciu majú aj blízke poľné cesty. V tomto prípade mala lokalizácia na základe georeferencie mapových podkladov väčšiu, až niekoľko metrovú odchýlku. Prvé vojenské

Obr. 7. Chanava-Veľká vinica. 1 – na mapovom liste z I. vojenskej mapovania je nevyrazne označené miesto pravdepodobného popraviska červenou dvojpilierovou šibenicom (klad XIX/11); 2 – pohľad na miesto predpokladanej šibenice z JV; 3 – pohľad na miesto predpokladanej šibenice z J. 4 – určujúcim krajinným reliktom boli zvyšky novovekej cesty, ktorej zvyšky boli dobre viditeľné v teréne, cesta sa nachádzala popri šibenici. Foto D. Bešina.

Ožďany (okr. Rimavská Sobota), poloha Končiar

Typologické zaradenie šibenice: bližšie neurčené.

Geografická poloha: 48.380521°; 19.911825°.

Stav lokality: zaniknuté popravisko z dôvodu mladších zásahov z 20. stor.

Viditeľnosť popraviska v krajine: 33,5 % viditeľnosť v 3 km rádiuse (obr. 8).

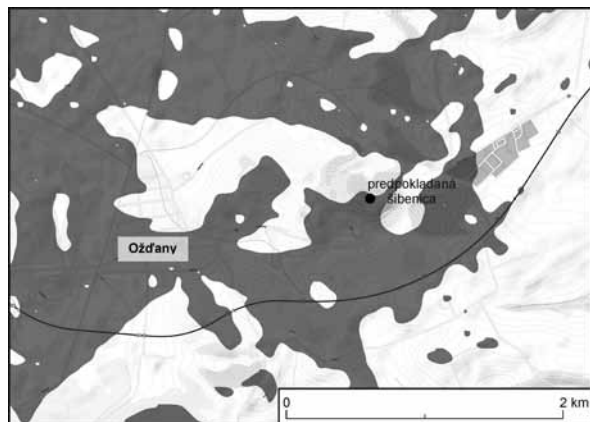
Dostupné mapové a ikonografické pramene

Jediným mapovým podkladom odkazujúcim na šibenicu v Ožďanoch je katastrálna mapa z roku 1832 (*Hungaricana*). Na mapovom liste je uvedený názov polohy ako Akasztó hegy (obr. 9: 1). Na vojenských mapovaniach nie je šibenica nijako označená.

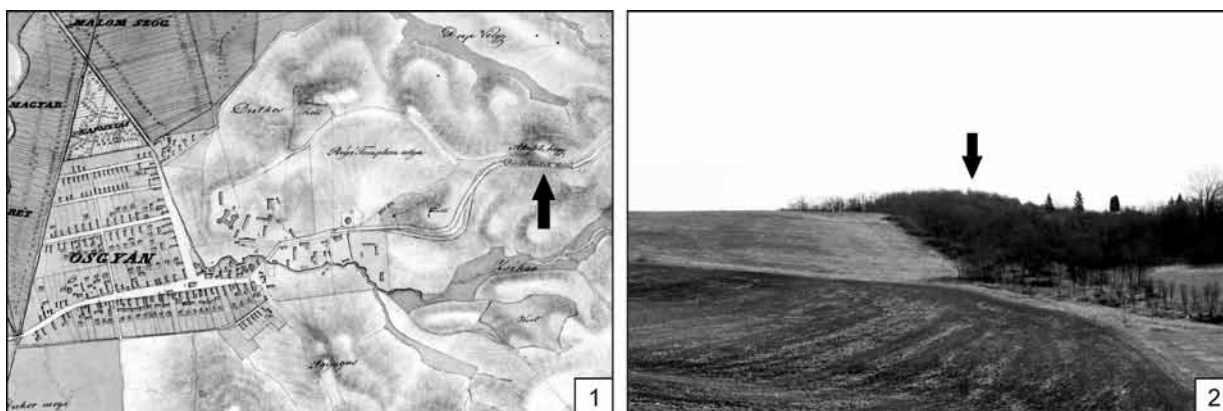
Opis skúmanej lokality a zistenej terénnej situácie

Miesto, ktoré spoľahlivo označuje katastrálna mapa z roku 1832, sa nachádza približne 1,4 km východne od centra dnešnej obce. Poloha s názvom Končiar je zďaleka viditeľná a okoliu dominuje s nadmorskou výškou 310 m n. m (obr. 9: 2). Prevýšenie terénu od obce Ožďany po vrchol ostrožného výbežku je približne 100 metrov.

Z tohto miesta je výborný výhľad na veľkú časť Lučeneckej kotliny a údolie Suchánskeho potoka. Geologicky tvoria ostrožinu vápnité silty, ojedinele s polohami piesku a ílu z mladších tretohôr. Pôdny kryt je tvorený pararendzinami a rezozemami zo stredne ťažkých až ľahších silikátovo-karbonátových terciérnych sedimentov so sprievodnými hnedozemami (*Atlas krajiny 2002–2020*).

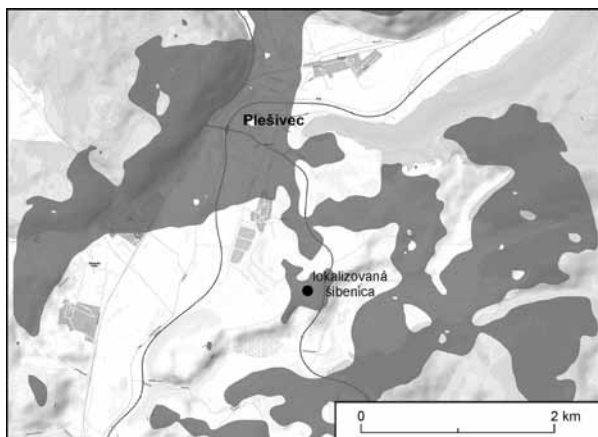

Obr. 8. Ožďany-Končiar. Analýza viditeľnosti umožnila zobraziť plochy s priamou viditeľnosťou miesta zaniknutej šibenice (tmavé plochy). Na topografickej mape je vyznačená poloha zničeného popraviska a poloha obce Ožďany. Mapa D. Bešina.

Obr. 9. Oždany-Končiar. 1 – Akasztó hegy (Šibeničný vrch) vyznačený na katastrálnej mape z roku 1832 (*Hungaricana*); 2 – pohľad zo západu na zaniknuté miesto šibenice. Foto D. Bešina.

Počas nedeštruktívnej obhliadky polohy v skorom jarnom období bolo celé nami vybrané územie zarastené hustým porastom náletových drevín a agátov. Na prvý pohľad bola evidentná rázna úprava terénu (staré elektrické vedenie a prístupová cesta z 20. stor.). Na predpokladanom mieste zaniknutej šibenice sme objavili zvyšky železo-betónového bunkra s odkrytým zahĺbeným schodiskom pravdepodobne z druhej polovice 20. stor. Na základe tohto zistenia možno konštatovať, že akékoľvek zvyšky popraviska boli zničené počas výstavby železo-betónového objektu v 20. stor. Pravdepodobne tak boli nenávratne zničené aj pozostatky zo starších historických alebo prehistorických období, ktoré, vzhľadom na pozíciu polohy, predpokladáme. O množstve terénnych úprav v polohe napovedá aj značný počet reliéfnych útvarov. Aktuálne možno považovať oždiansku šibenicu za zničenú a terénne nepotvrdenú.

Obr. 10. Plešivec-Akasztó domb. Analýza viditeľnosti umožnila zobrazíť plochy s priamou viditeľnosťou šibenice (tmavé plochy). Na topografickej mape je vyznačená poloha lokalizovanej šibenice. Mapa D. Bešina.

klad by potvrdzovalo aj zobrazenie na mapovom liste XXXVII/40 z II. vojenského mapovania datovaného do roku 1852 (obr. 11: 2). Plešivecká šibenica je tu zobrazená ako trojpilierová šibenica, kde sú červenou farbou vyznačené tri oporné piliere šibenice, zatiaľ čo čierna farba označuje horizontálne brvná, na ktoré sa vešalo. Spôsob polychrómneho zobrazenia šibenice kartografom je prinajmenšom pozoruhodný najmä z hľadiska jeho prevedenia. Drvivá väčšina zobrazení šibeníc na vojenských mapovaniach je realizovaná monochromaticky. V tomto prípade si dali záležť na tom, aby bola šibenica zobrazená vo viacerých farbách. Z uvedených dôvodov možno predpokladať, že v danom čase šibenica ešte stála minimálne v torzovitom stave. Toponymické označenie na troch mapovaniach je rôzne. Najstarším je Pelsotz (I. mapovanie), Czorak (II. mapovanie) a Szalos (III. mapovanie). Na základných mapách 1 : 10 000 je miesto označené názvom Akasztó domb (*Geoportál*).

Plešivec (okr. Rožňava), poloha Akasztó domb

Typologické zaradenie šibenice: Trojpilierová (?) šibenica s murovanými piliermi.

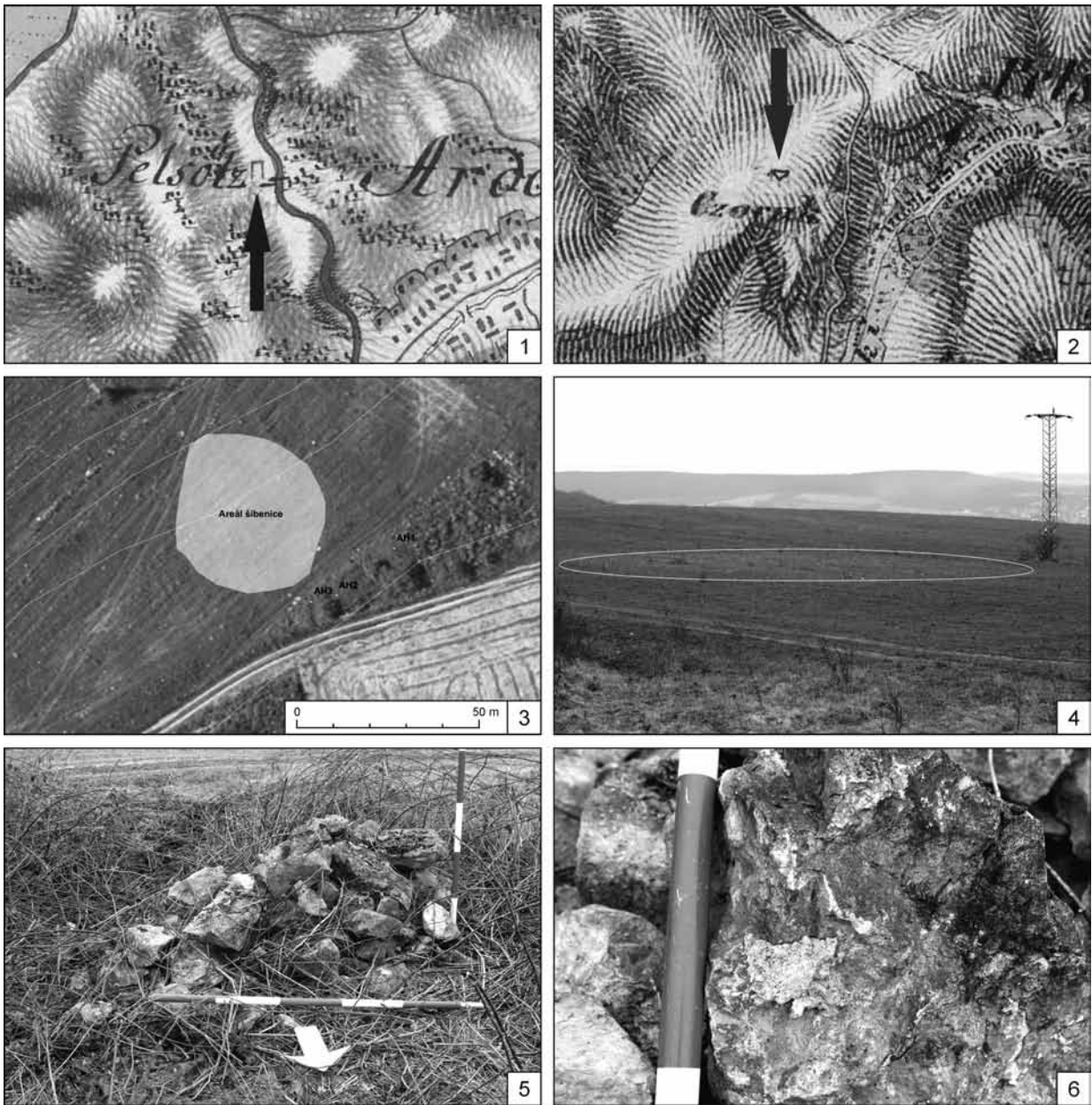
Geografická poloha: 48.532095°; 20.408181°.

Stav lokality: narušené popravisko so sekundárne preneseným stavebným materiálom a viditeľnými pôvodným miestom existencie.

Viditeľnosť popraviska v krajine: 36,8 % viditeľnosť v 3 km rádiuse (obr. 10).

Dostupné mapové a ikonografické pramene

Šibenica pri Plešivci je zobrazená na I. a II. vojenskom mapovaní. Mapový list XIX/8 z I. vojenského mapovania z rokov 1782–1784 zobrazuje dvojpiilierovú šibenicu zvýraznenú červenou farbou (obr. 11: 1). Podľa všeobecne platných zásad mapovania kartografi zobrazovali kamenné budovy červenou farbou a stavby z iného materiálu čiernou farbou. Na mieste je možné predpokladať, že podobným princípom zakresľovania sa riadili aj pri šibeniciach, minimálne pri tých, ktoré boli v tom čase ešte viditeľné alebo zaniknuté v nedávnej minulosti. Tento predpoklad

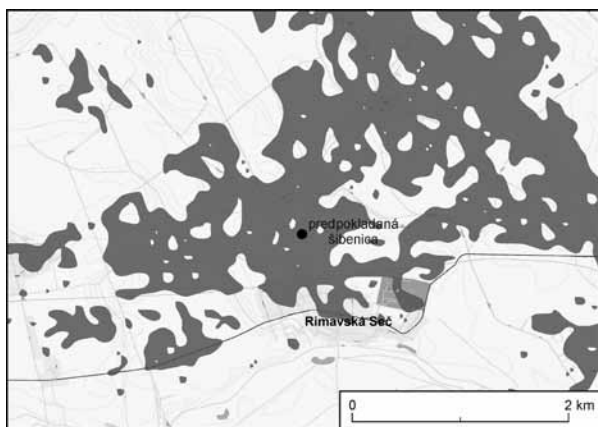

Obr. 11. Plešivec-Akasztó domb. 1 – na mapovom liste z I. vojenského mapovania je zobrazená červenou farbou dvojpilierová šibenica viazaná na zaniknutú cestu (klad XIX/8); 2 – Mapový list II. vojenského mapovania zobrazuje trojpilierovú šibenicu s murovanými piliermi a drevenými priečnymi brvnami (klad XXXVII/40); 3 – mapa s približným areálom popraviska, na povrchu indikovaný roztrúsenými kameňmi, miesta agrárnych hald navrhovaných z pilierov šibenice sú označené bodmi (AH1-3); 4 – pohľad na plochu popraviska zo SV, biela elipsa ohraničuje viditeľný areál popraviska; 5 – agrárna halda (AH3) navrhovaná zo zvyškov materiálu z pilierov šibenice, na kameňoch bola prítomná vápenná malta; 6 – detail na kameň z agrárnej haldy (AH3) s viditeľnými zvyškami vápenej malty. Mapa a foto D. Bešina.

Opis skúmanej lokality a zistenej terénnej situácie

Miesto zaniknutej šibenice sa nachádza 1,66 km juhovýchodne od Plešivca, na vyvýšenej polohe s nadmorskou výškou 320 m. Geomorfologicky patrí lokalita do Bodvianskej pahorkatiny s geologickým podložím tvoreným miocénnymi štrkami a pieskami poltárskeho súvrstvia (*Atlas krajiny 2002–2020*). Z miesta je výborný výhľad na stredný tok rieky Slaná a dolný tok riečky Štítinik. Celé okolie skúmanej lokality je využívané pre poľnohospodárske účely. V čase výskumu lokality bolo miesto využívané ako pasienok (úhor). Na pozdĺžnom temene kopca je cesta deliaca poľnohospodársky užívané pozemky. Miesto zaniknutej šibenice sa nachádza v rohu pasienka v blízkosti spomínanej poľnej cesty (obr. 11: 3). Na prítomnosť zaniknutej kamennej stavby poukazujú minimálne tri spozorované agrárne haldy (označené AH1-3) vytvorené na okraji poľnej cesty. Miesto, kde sa haldy koncentrujú, je zarastené

hustým porastom šípkových kríkov a suchých tráv. Viditeľná je najmä jedna halda vysoká približne 60 cm. Ostatné už boli splanirované, resp. naukladané do menej viditeľných depónií zarastených vegetáciou. Haldy pozostávali z veľkých neopracovaných kameňov. Skutočnosť, že ide o materiál pozostávajúci zo zaniknutej stavby, dokladá prítomnosť hrubozrnnej malty vyskytujúcej sa na niektorých kameňoch. Kamenný materiál pochádzal z blízkeho poľa, na ktorom sa jasne črtalo mierne vyvýšené miesto zvýraznené bledším zafarbením a kameňmi na povrchu. Poľnohospodárskou činnosťou bolo popravisisko postupne rozrušované (obr. 11: 5, 6). Povrchová koncentrácia kameňov vykresľovala kruhový až elipsovitý tvar s rozmermi približne 32 x 27 m (obr. 11: 4). V strede tohto kruhového príznaku bola koncentrácia kameňov silnejšia a postupne redla v okrajových častiach. Na základe zistenej terénnej situácie predpokladáme, že identifikovaný kruhovitý povrchový príznak je miestom zaniknutej dreveno-kamennej šibenice (popraviska). Počas nedeštruktívneho výskumu blízkeho okolia sa nepodarilo získať žiadny hruteľný archeologický materiál. V okolí bola viditeľná aj prístupová cesta na popravisisko, ktorá len čiastočne kopíruje tú súčasnú. K stotožneniu miesta nálezu zvyškov kamenných architektúr so zaniknutou šibenicom prispieva aj pomerne presná georeferencia priestorových dát z historických mapovaní.

Obr. 12. Rimavská Seč-Šibeničný vrch. Analýza viditeľnosti umožnila zobraziť plochy s priamou viditeľnosťou predpokladanej šibenice (tmavé plochy). Na topografickej mape je vyznačená poloha predpokladanej šibenice (skúmaná plocha P 2). Mapa D. Bešina.

dostatočného výskytu na mapových podkladoch. Ani jedno z troch vojenských mapovaní nezachytáva viditeľnejšie označenie popraviska. Výnimkou môže byť mapový list II. vojenského mapovania XXXVIII/43, kde je veľmi nezreteľne zachytený objekt pripomínajúci kolienkovú šibenicu (obr. 13: 1). S určitosťou nemožno potvrdiť, či ide o zobrazenie šibenice alebo iného objektu. Skutočnosť, že sa na týchto miestach nachádzalo popravisisko, podporuje aj toponym Šibeničný vrch, nachádzajúce sa na základnej mape 1 : 10 000. Treba však podotknúť, že toto pomenovanie je od miesta potenciálneho zobrazenia šibenice vzdialené približne 0,3 km, čo by nebolo nijakou zvláštnosťou pri posunoch v zemepisných názvoch. Ďalším potenciálnym indikátorom prítomnosti popraviska je aj blízka božia muka nachádzajúca sa na súčasnej cestnej križovatke. Tento objekt na danom mieste však nie je zakreslený na žiadnom dostupnom historickom mapovaní, hoci priamo v bývalom mestečku sú zakreslené hneď tri. Nepriame svedectvo o výskyte popraviska nám v tomto prípade poskytuje aj naračné svedectvo starších obyvateľov dnešnej obce, ktorí spomínajú na tradíciu popraviska nachádzajúceho sa za železničnou traťou. Vierohodnosť týchto nie veľmi presných indícií bolo nutné overiť priamo v teréne.

Opis skúmanej lokality a zistenej terénnej situácie

Keďže sme nemali jednoznačne priestorovo doloženú polohu popraviska, pre nedeštruktívny výskum sme vyčlenili dve vymedzené územia, kde sme predpokladali podľa dostupných zdrojov zaniknuté popravisisko. Pracovne sme ich označili ako plocha 1 a plocha 2 (obr. 13: 2). Obe sú navzájom od seba vzdialené ani nie 270 m. Geologicky sú skúmané plochy tvorené pleistocénnymi fluviálnymi sedimentmi v podobe piesčitých štrkov s pokryvom spraší, hĺn a splachov. Pôdny kryt je tvorený hnedozemou luvizemou s výskytom lokálnych pararendzín (*Atlas krajiny 2002–2020*). Na oboch vymedzených územiach sa realizuje intenzívna poľnohospodárska činnosť.

• Plocha 1

Pre výber prvej skúmanej plochy bola rozhodujúca prítomnosť spomínaného zemepisného označenia „Šibeničný vrch“ na základnej mape 1 : 10 000, prítomnosť božej muky a v neposlednom rade konfigurácia blízkeho terénneho prevýšenia. Celková rozloha plochy 1 je 0,06 km² a od obce je vzdialená približne 1,2 km severozápadným smerom po ceste smerom na Radnovce a Veľký Blh. Táto cesta bola využívaná ako hlavná komunikácia aj v minulosti, hoci

Rimavská Seč (okr. Rimavská Sobota), poloha Šibeničného vrchu

Typologické zaradenie šibenice: bližšie neurčené.

Geografická poloha: 48.311240°; 20.230749°.

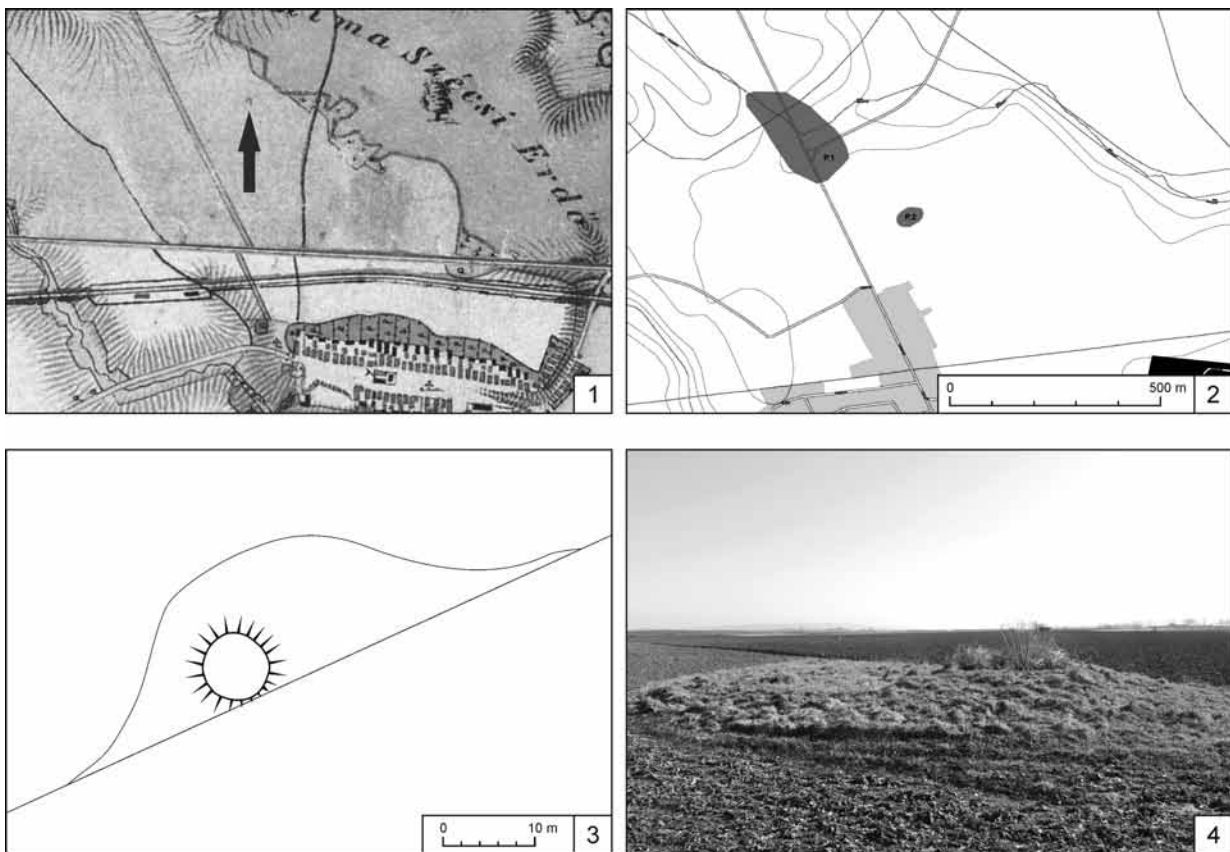
Stav lokality: zatravnená plocha medzi poliami.

Viditeľnosť popraviska v krajine: 32 % viditeľnosť v 3 km rádiuse (obr. 12).

Dostupné mapové a ikonografické pramene

Rimavská Seč mala od stredoveku štatút trhového mestečka. K výkonu jurisdikčného práva v stredovekej Rimavskej Seči sa vzťahuje dnes už spochybnená informácia o získaní práva meča v roku 1347. Ozrejmienie tejto mylnej tradície poskytuje štúdiá *L. Sokolovského* (1990, 9, 10), kde je uvedené, že právo meča bolo udelené Séciovcom ako feudálnym vlastníkom rozsiahlych gemerských majetkov, ktorí mohli toto právo využívať aj v Rimavskej Seči. Nemáme však oporu v písomných prameňoch o spôsobe využitia tohto privilégia v miestnej samospráve.

Otázka situovania popraviska, resp. šibenice v Rimavskej Seči je komplikovaná nielen z pozície absentujúcich písomných prameňov, ale aj z hľadiska ne-

Obr. 13. Rimavská Seč-Šibeničný vrch. 1 – mapa z II. vojenského mapovania veľmi nezreteľne zobrazuje kolienkovú šibenicu, miesto bolo lokalizované na ploche 2 (P 2; klad XXXVIII/43); 2 – vyznačené skúmané plochy (P 1 a P 2) severne od dnešnej obce Rimavská Seč; 3 – situačný plán plochy 2 (P 2), na neobrábanom úseku medzi dvomi poľami sa nachádza mierna kruhovitá vyvýšenina s priemerom 8 m; 4 – plocha 2 (P 2), pohľad zo SZ. Mapa a foto D. Bešina.

jej priebeh bol ešte koncom 18. stor. iný ako v 19. stor. a v súčasnosti. Terén v týchto miestach pozvoľna stúpa do vyššieho terasovitého stupňa. Na ploche 1 bola zvýšená pozornosť venovaná najvyššiemu miestu, kde sa vyskytuje aj krátky úsek vegetácie tvorený krovínami. Na povrchu ornice neboli zachytené žiadne hnutelné ani nehnuteľné archeologické objekty. Na viacerých miestach bol viditeľný priebeh erózie ornice, čo naznačovala prítomnosť hrubého štrkovitého materiálu. Dôvodom zachovania kratšieho úseku krovín bola prítomnosť menšej eróznej ryhy, ktorá prechádza mierne šikmo po spádnici terasy. Georeferenciou starších priestorových dát bolo zistené, že ide o krátky úsek novovekej cesty prechádzajúcej týmito miestami. Plocha 1 okrem tejto cesty nevykazovala žiadne výraznejšie stopy po antropogénnej činnosti.

- Plocha 2

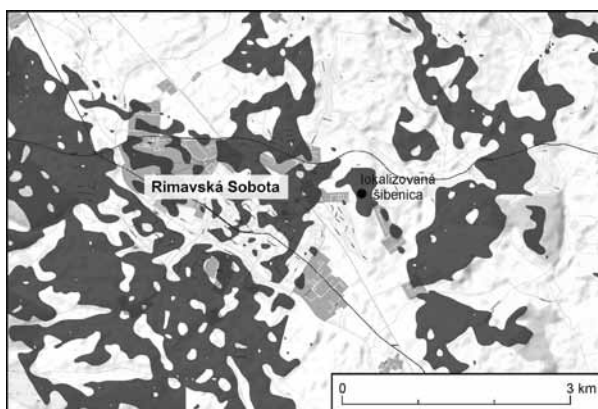
Druhá skúmaná plocha bola vybraná na základe nejasného zobrazenia šibenic na II. vojenskom mapovaní. Po georeferencii mapových podkladov bolo v teréne identifikované miesto na rozhraní dvoch obrábaných poľnohospodárskych plôch zarastené trávami. Trávnatá plocha s rozmermi približne 20 x 30 m nie je (z nezistených príčin) obhospodarovaná. Prítomnosť zvyškov závlahových systémov z druhej polovice 20. stor. zistená nebola. V excentrickej polohe predmetnej plochy bolo jasne viditeľné kruhové prevýšenie s rozmermi 8 x 8 m s výškou 0,8 m nad okolitým terénom (obr. 13: 3, 4). Na povrchu plochy a ani v blízkom okolí neboli viditeľné žiadne zvyšky architektúr alebo hnutelných artefaktov. Funkcia menšej kruhovitej vyvýšeniny je nateraz nejasná. V prípade relevancie zobrazenia šibenic na mapovom liste II. vojenského mapovania môže ísť o zvyšky popraviska.

Výsledky z povrchového výskumu vybraných plôch neumožňujú priame určenie miesta popraviska v Rimavskej Seči. Najpravdepodobnejšie vyzerá skúmaná plocha 2, kde sa podarilo identifikovať kruhovitú vyvýšeninu, ktorú je možné priestorovo stotožniť s mapovými podkladmi, kde je pravdepodobne nezreteľne vyznačená šibenica.

Rimavská Sobota (okr. Rimavská Sobota), poloha Šibeničný vrch

Typologické zaradenie šibenic: bližšie neurčené, podľa obrazových prameňov z 18. stor. zrejme drevená dvojpilierová šibenica.

Geografická poloha: 48.386143°; 20.038893°.

Obr. 14. Rimavská Sobota-Šibeničný vrch. Analýza viditeľnosti umožnila zobraziť plochy s priamou viditeľnosťou šibenice (tmavé plochy). Na topografickej mape je vyznačená poloha šibenice a mesta. Mapa D. Bešina.

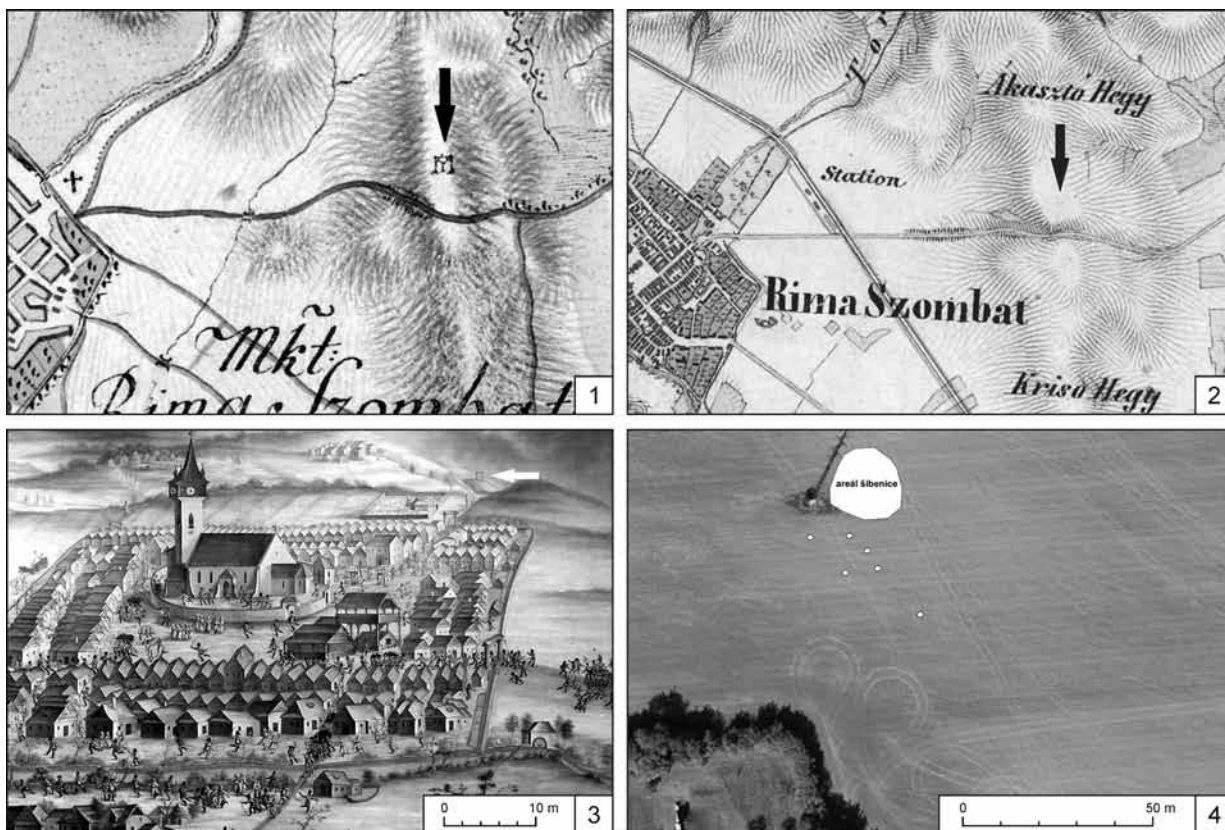
jenských mapovaniach, nakoľko v regióne Gemer-Malohont máme podobný prípad v obci Gemer alebo Rimavská Seč. Na III. vojenskom mapovaní nie je uvedená žiadna informácia týkajúca sa situovania popraviska. Veľmi prínosnou pre lokalizáciu popraviska je katastrálna mapa mesta z roku 1867, kde je jasne na mieste šibenice uvedené označenie „Akasztó hegy tető”. Mapa bola používaná aj neskôr v 20. stor., pretože početnosť a stav katastrálnych máp bol nedostačujúci.

Stav lokality: lokalita ničená orbou.

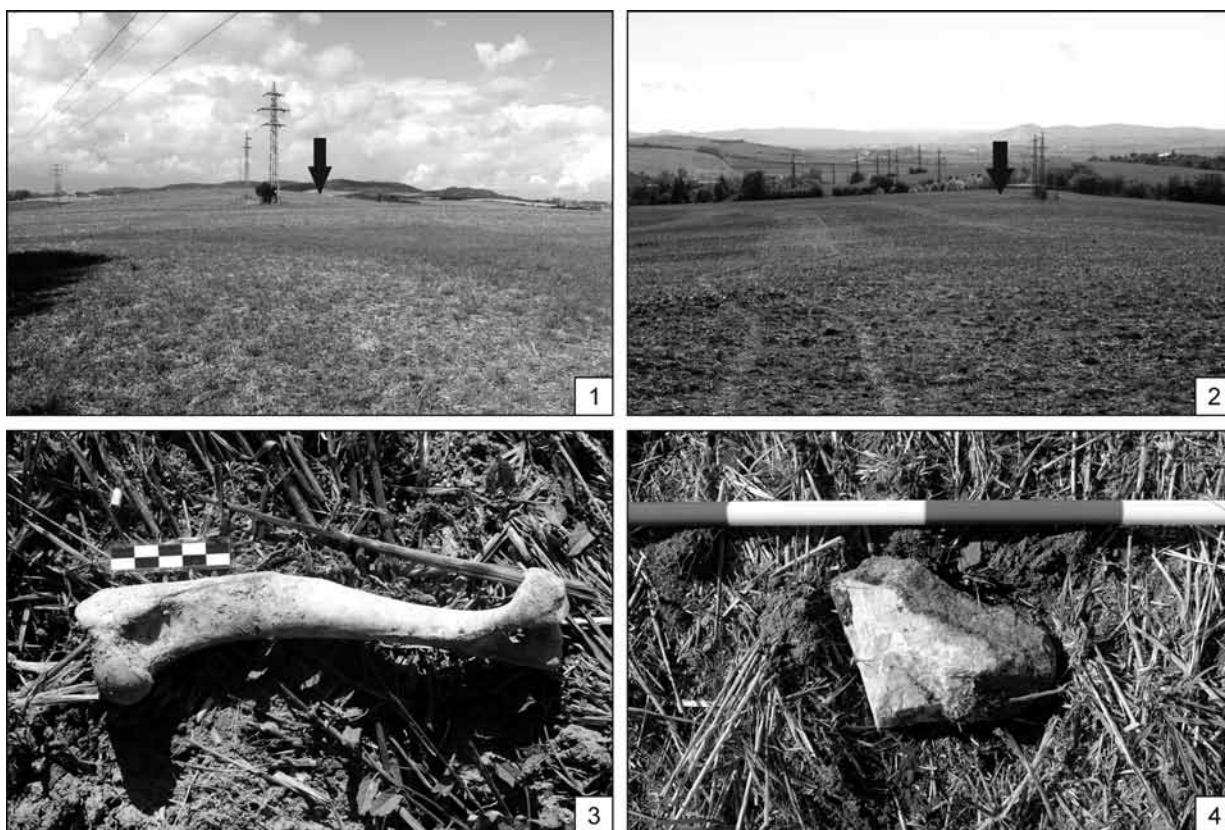
Viditeľnosť popraviska v krajine: 23,3 % viditeľnosť v 3 km rádiuse (obr. 14).

Dostupné mapové a ikonografické pramene

K lokalizácii popraviska v Rimavskej Sobote sa viaže hneď niekoľko dôležitých mapových podkladov. Na I. vojenskom mapovaní je na mapovom liste XVIII/11, vyhotovenom v rozmedzí rokov 1782–1784, jasne zobrazená trojpilierová šibenica v blízkosti prístupovej cesty (obr. 15: 1). Zaujímavá je situácia na II. vojenskom mapovaní (klad XXXVI/42) z roku 1847, kde nie je na prvý pohľad výrazne vyznačená šibenica. Až pri bližšom pohľade a digitálnej úprave svetelných pomerov na mape je viditeľné označenie trojpilierovej šibenice aj božej muky, ktorá stojí oproti za cestou (obr. 15: 2). Nateraz ostáva nevysvetlená skutočnosť, prečo kartograf nevyznačil šibenicu výrazne, ale iba v naznačenej forme. V čase vzniku tohto listu (1847) zrejme šibenica ešte plnila svoj účel, lebo, ako už bolo uvedené, posledného odsúdeného popraviť v roku 1858. Nevýrazne zakreslené šibenice nie sú zvláštnosťou pri vojenských mapovaniach, nakoľko v regióne Gemer-Malohont máme podobný prípad v obci Gemer alebo Rimavská Seč.

Obr. 15. Rimavská Sobota-Šibeničný vrch. 1 – mapa z I. vojenského mapovania zachytáva trojpilierovú drevenú šibenicu (klad XVIII/11); 2 – na mape z II. vojenského mapovania sa na prvý pohľad nedá vidieť žiadna šibenica, avšak po detailnejšom skúmaní sa dá rozoznať slabou viditeľnosťou šibenica (klad XXXVI/42); 3 – veduta s názvom „Náboženské nepokoje v Rimavskej Sobote v roku 1769” z roku 1771 disponuje pravdepodobne veľmi presným zobrazením dvojpilierovej šibenice z konca 18. storočia (Bodorová 2012, 104); 4 – mapa s areálom lokalizovaného popraviska, menšie body označujú miesta s povrchovým výskytom opracovaného kameňa. Mapa D. Bešina.

Obr. 16. Rimavská Sobota-Šibeničný vrch. 1 – miesto identifikovaného zaniknutého popravniska z J; 2 – pohľad na lokalitu zo S, z polohy je ideálny výhľad na mesto a časť dolného toku rieky Rimava; 3 – nález kosti pochádzajúce pravdepodobne zo zvierata (pes?) 25 m južne od lokalizovaného popravniska; 4 – nález čiastočne opracovaného kameňa v blízkosti popravniska. Foto D. Bešina.

Z tohto obdobia možno zaznamenať na predmetnej mape ceruzkou dopĺňané údaje týkajúce sa nových geodetických bodov, výpočtov územných rozsahov, zakresľovaní nových parciel a preklad maďarských chotárných názvov do slovenčiny. Ceruzkou je na mieste, označenom ako Šibeničný vrch, dokreslená figúra obeseného človeka na jednokolienkovej šibenici. Na mapových podkladoch z druhej polovice 20. stor. sa vyskytuje označenie Šibeničný vrch s kótou 275, ktoré je vzdialené od miesta lokalizovaného popravniska približne 300 m SSZ.

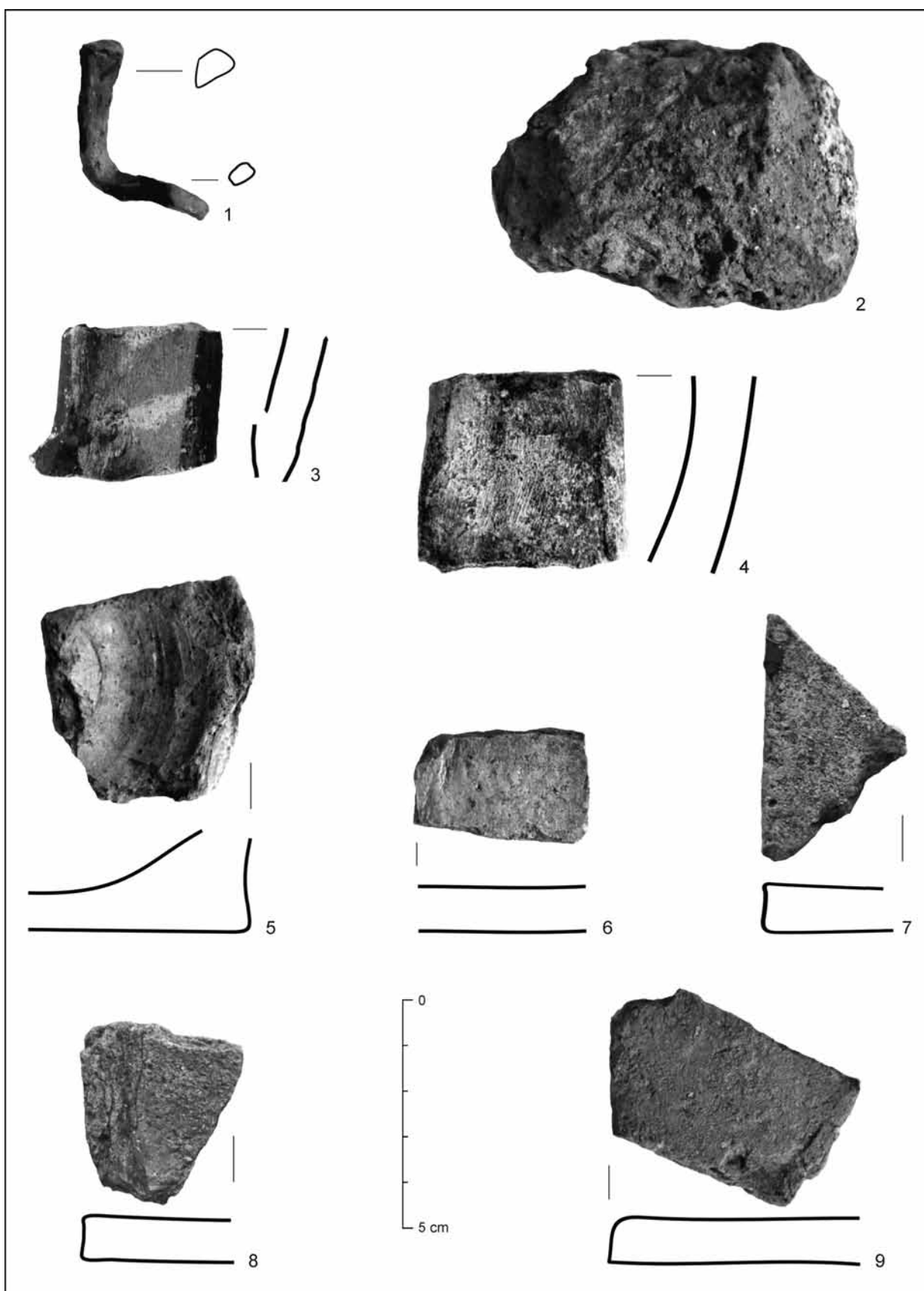
Prínosným zdrojom k výskumu popravnísk sú aj staré mestské veduty. Rimavská Sobota disponuje informačne veľmi hodnotnou vedutou z roku 1771, ktorá zachytáva náboženský konflikt v meste v roku 1769 (obr. 15: 3). Veduta z hľadiska nájdenia krajinnno-priestorových súvislostí nie je veľmi presná. Prioritným cieľom jej vytvorenia bolo objavenie udalosti, a preto krajina je kompozične a priestorovo výrazne skresľujúca. Pre nás je však dôležitá skutočnosť, že zobrazuje drevenú dvojpilierovú šibenicu vo vtedajšom extraviláne mesta na viditeľnom kopci. Aj napriek priestorovým nepresnostiam je z veduty čitateľná približná poloha šibenice vo východnej časti mestečka (Bodorová 2012, 104). Veduta pravdepodobne zobrazuje viaceré stavebné objekty pomerne verne, a preto je možné predpokladať, že aj podoba šibenice na obraze je verná a umelec zobrazil podobu šibenice v posledných troch decéniách 18. storočia. Na zobrazení je viditeľná aj prístupová cesta z juhu.

Všetky uvedené skutočnosti získané z písomných a obrazových prameňov boli využité na presnú priestorovú identifikáciu miesta popravniska.

Opis skúmanej lokality a zistenej terénnej situácie

Po priestorovej komparácii prameňov sa nám podarilo s veľkou presnosťou lokalizovať miesto zaniknutého popravniska. Identifikované miesto sa nachádza 1,6 km východne od historického jadra mesta na výraznej ostrožnej vyvýšenine, ktorá patrí k reliéfu kotlinových pahorkatín Lučensko-košickej znížiny. Vyvýšenina vybieha do rovín a nív rieky Rimavy. Celkovo je prevýšenie predmetnej polohy od centra mesta približne 50 m. Geologické podložie je staršie ako podložie mesta. Tvoria ho mladotretihorné vápnité sily – silitovce, ojedinele s polohami piesku a ílu (geologické mapa SR). Pôdny kryt je tvorený pararendzinami a regozemami so sprievodnými hnedozemami erodovaných z polygenických hĺn (Atlas krajiny 2002–2020).

V súčasnosti sa na predmetnom mieste vykonáva intenzívna poľnohospodárska činnosť, ktorá komplikuje zachovanie už aj tak nevýrazných pozostatkov po popravnisku (obr. 16: 1, 2). V južnej časti lokality sa nachádza cesta, ktorú

Obr. 17. Hnuteľné nálezy z priestoru rimavskosobotskej šibenice. 1 – železný klinec; 2 – fragment tehly s maltou; 3, 4 – fragmenty z úch nádob; 5 – fragment z dna nádoby; 6–9 – fragmenty hlinenej dlažby (zostavil D. Bešina).

možno stotožniť s pôvodnou historickou cestou smerom na Rožňavu. Dodnes je na týchto miestach prítomná božia muka. V prípade mesta Rimavská Sobota došlo k pomenovaniu celej mestskej časti, odkazujúcej na zaniknuté popravisisko pod názvom Šibeničný vrch.

Lokalita bola podrobená celkovo trom terénnym obhliadkam počas troch rokov (2017, 2019 a 2020), ktorých cieľom bolo na povrchu identifikovať možné hnutelné archeologické artefakty, prípadne iné stavebné zvyšky a terénne úpravy (obr. 15: 4). Na mieste popravisiska sa počas troch terénnych aktivít podarilo na povrchu ornej pôdy identifikovať viaceré väčšie kusy kameňov, niektoré s viditeľným opracovaním (obr. 16: 4) a fragmenty tehloviny (obr. 17: 2). Kamenný materiál sa svojím sfarbením a štruktúrou vzájomne nezhodoval a rovnako nekorešpondoval ani s geologickým podložím lokality. Na jednom boli viditeľné zvyšky bielej vápenej malty. Rovnako boli na skúmanom mieste viditeľné drobné keramické fragmenty zeleno a žltu glazovanej keramiky (obr. 17: 3–5), ktoré nevytvárali výraznejšie koncentrácie. Spomedzi menej zastúpeného keramického materiálu stojí za zmienku nález časti hlinenej podlahy (obr. 17: 6–9). Okrem keramiky sa na lokalite podarilo získať aj jeden železný kliniec (obr. 17: 1). K nájdeniu osteologického materiálu na povrchu nedošlo, okrem nálezu jednej zvieracej kosti (humerus psa?), ktorá ale nemusí súvisieť s prítomnosťou popravisiska (obr. 16: 3).

Na základe získaných nálezov a viditeľnej terénnej situácie môžeme konštatovať, že objavené hnutelné nálezy korešpondujú s lokalizovaným popravisiskom na základe georeferencie priestorových dát. Ďalej možno získané nálezy stotožniť so zvyškami popravisiska, a to najmä kamenné reliktory rôznej štruktúry a tvaru, v jednom prípade so zvyškami malty. Kamene mohli slúžiť na vystuženie drevených pilierov šibenice pod povrchom alebo na priame spevnenie miesta popravisiska. Túto hypotézu by potvrdzoval aj výskum známej drevenej šibenice v dánskom Slots Bjergby, kde sa podarilo deštruktívne preskúmať drevenú šibenicu. Kamene v tomto prípade spevňovali drevené piliere na viacerých miestach a spevňovali prístupovú cestu na popravisisko (*Andersson/Primeau 2012*). Prítomnosť zvyškov hlinenej podlahy a kamenného fragmentu s maltou v Rimavskej Sobote možno svedčí o architektúre pódia popravisiska, na ktorom stála šibenica. O využití dreva na stavbe popravisiska by mohol poukazovať nález železného klinca.

Na záver je ešte potrebné uviesť skutočnosť, že popravisisko stálo na rozsiahlejšej polykultúrnej lokalite. V širšom okruhu popravisiska sa na povrchu nachádzalo množstvo drobných amorfných fragmentov keramiky a mazanice, ktorá bola koncentrovaná na menších plochách. Pri prvom terénnom výskume boli ideálne pôdno-klimatické podmienky pre nedeštruktívny výskum. Počas tohto výskumu boli na ornici viditeľné vegetačné príznaky podzemných objektov v podobe hustejšieho zeleného porastu na povrchu. Na týchto miestach mala aj pôda tmavšiu farbu od okolitej ornice. Pravdepodobne sú tu narušané podpovrchové archeologické objekty. Lokalita by mohla byť predmetom budúcich výskumných aktivít.

Štítnik (okr. Rožňava), poloha Šibenice

Typologické zaradenie šibenice: bližšie neurčené.

Geografická poloha: 48.644007°; 20.370644°.

Stav lokality: lokalita v agátovom lese blízkosti pasienku.

Viditeľnosť popravisiska v krajine: 44 % viditeľnosť v 3 km rádiuse (obr. 18).

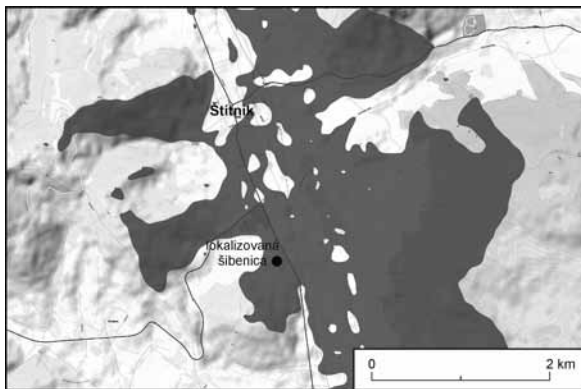
Dostupné mapové a ikonografické pramene

K lokalizácii popravisiska v Štítniku prispeli najmä I. a II. vojenské mapovanie. Na liste I. vojenského mapovania XIX/8 je dvojpilierová šibenica s dvomi hojdajúcimi sa obesencami, ktorá je južne od mestečka pri hlavnej ceste na Plešivec (obr. 19: 1). Mapový list II. vojenského mapovania XXXVII/39 z roku 1852 zaznamenáva drevenú (?) trojpilierovú šibenicu na totožnom mieste ako I. mapovanie (obr. 19: 2). Pre spresnenie lokalizácie prispela mapa štítnického panstva z roku 1870 (obr. 19: 3), kde je uvedený názov miesta popravisiska ako „Akasztó fa“ (*Hungaricana*). Právo meča, ktorým disponovalo aj niekdajšie mesto Štítnik, spomína vo svojich Notíciách Matej Bel. V preklade rukopisu (*Alberty 1985, 56*) sa okrem spomenutej zmienky v Belovom spise objavuje aj informácia o výkone tohto práva v čase vzniku jeho diela.

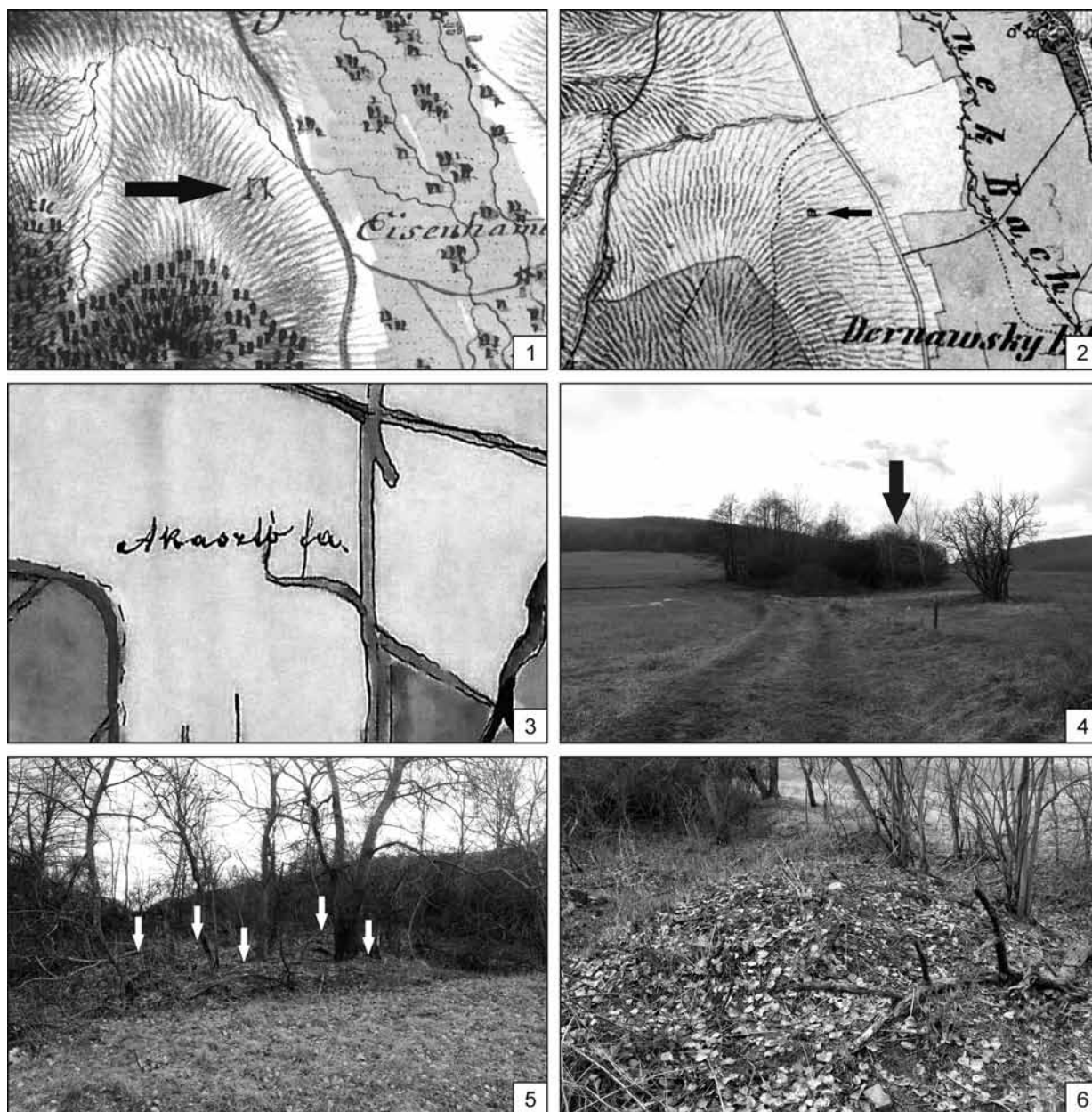
Opis skúmanej lokality a zistenej terénnej situácie

Skúmaná lokalita sa nachádza v polohe Šibenice, 1,7 km JJV od historického jadra pôvodného stredovekého mestečka Štítnik, na pravobrežnom svahu potoka Štítnik. Svah, ktorý tvoria pleistocéne a holocéne hlinito-kamenité sedimenty, vybieha do nivy tohto potoka. Pôdny kryt tvoria kambizeme modálne a kultizeme nasýtené až kyslé so sprievodnými rankrami zo stredne ťažkých až ťahších skeletnatých zvetranín nekarbonátových hornín (*Atlas krajiny 2002–2020*). Svah, na ktorom sa nachádzalo popravisisko, bol ešte v 50. rokoch odlesnený (*Historická ortofotomapa 2017*). V súčasnosti sa tu nachádza menší riedky les s výskytom agátu, duba a jelše, oddeľujúci dva pasienky (obr. 19: 4). V zalesnenom poraste je zreteľná svahová erózia vody, ktorá vyhlbila viaceré menšie ryhy. V čase výskumu v jednej dokonca pretekala voda. Zalesnená plocha bola výrazne podmáčaná najmä v jej spodnej časti.

V najsuchšej časti porastu je viditeľná plocha, ktorá je tvorená konvexnými útvarmi (obr. 19: 5). Jej celková rozloha bola približne 30 x 23 m. Terén v pôdoryse nevytvára výraznejší obrazec zaniknutého objektu. Na ploche neboli zistené

Obr. 18. Štítnik-Šibenice. Analýza viditeľnosti umožnila zobraziť plochy s priamou viditeľnosťou šibenice (tmavé plochy). Na topografickej mape je vyznačená poloha šibenice popravisiska a mesta. Mapa D. Bešina.

Obr. 19. Štítник-Šibenice. 1 – mapa z I. vojenského mapovania zobrazuje drevenú dvojpilierovú šibenicu s postavami (klad XIX/8); 2 – II. vojenské mapovanie zobrazuje drevenú trojpilierovú šibenicu (klad XXXVII/39); 3 – mapa štítnického panstva z roku 1870 zachytáva na mieste šibenice označenie *Akasztó fa* (šibeničné drevo/strom; *Hungaricana*); 4 – pohľad na polohu z V; 5 – konvexné terénne útvary sú zreteľne viditeľné na mieste kde je lokalizovaná šibenica; 6 – pohľad na homolovitý útvar uprostred miesta predpokladanej šibenice s kamenným materiálom, podľa zamerania má útvar takmer 5 m. Foto D. Bešina.

nadzemné stopy po stavebnom materiáli, ktorý by súvisel s výstavbou popravniska. Kamenný materiál bol roztrúsený po celej zalesenej polohe, no reprezentuje ho najmä erodovaný materiál podložia (obr. 19: 6). V jedinom prípade bol na povrchu zachytený drobný keramický fragment rámcovo datovaný do novoveku.

Nateraz nie je možné presne určiť, či boli identifikované relikty zaniknutého popravniska. S určitosťou možno konštatovať, že zamerané reliéfne útvary sú antropického pôvodu a nesúvisia so svahovou eróziou. Nikde v okolí sa nenašli iné výrazné terénne úpravy, s výnimkou menšieho valu v blízkosti skúmanej plochy, ktorý ale súvisí s oddelením hranice pasienku (medza), nakoľko bol situovaný priamo na jeho hranici. Ďalšou skutočnosťou, prispievajúcou k bližšiemu stotožneniu plochy s popravniskom je, že presná korelácia priestorových dát umožnila lokalizáciu s minimálnou reálnou odchýlkou v teréne. Avšak presné určenie predmetnej plochy by umožnilo až aplikovanie ďalších výskumných deštruktívnych alebo nedeštruktívnych metód archeológie.

VÝSLEDKY TERÉNNÝCH VÝSKUMOV AREÁLOV POPRAVÍSK V REGIÓNE GEMER-MALOHONT NA SLOVENSKU

Stav bádania na Slovensku vo výskume popravisiek a na nich sa vyskytujúcich objektov šibeníc nie je ani zďaleka uspokojivý. Tento negatívny status zlepšuje terénny prieskum šibeničných vrchov, ktorý začal v regióne Gemer-Malohont. V tejto práci prinášame iba prehľad meritórnych poznatkov z jednotlivých etáp terénnych prieskumov a ich výsledky, ktoré majú doplniť a rozšíriť poznatky uvedené v tejto štúdiu.

Terénnym nedeštruktívnym výskumom a analýzou poznatkov z mapových prameňov bolo identifikovaných sedem lokalít, a to v Dobšinej, Chanave, Ožďanoch, Plešivci, Rimavskej Sobote, Rimavskej Seči a v Štítniku. Všetky uvedené sídliskové areály boli v stredoveku a novoveku regionálnymi centrami väčšieho alebo menšieho významu. Primárnym identifikátorom výskytu popravisiska pri uvedených sídlach boli najmä priestorové dáta, predstavujúce mapy prvého a druhého mapovania komparované s katastrálnymi mapami z 19. stor. a základnými mapami z 20. stor. V prípade väčších sídiel, ako napr. Rimavská Sobota, sme vychádzali aj z písomných prameňov týkajúcich sa udelenia a výkonu trestného práva (Alberty 2019). Predpokladom pre presnejšie terénne lokalizovanie skúmaných areálov bola najmä vzájomná korelácia označení šibeníc na porovnávaných mapových kladoch. Tento proces bol realizovaný v počítačovom programe Global Mapper, disponujúcim podporou GIS prostredia. Ako ukázala výskumná prax aj v iných krajinách, tak aj v tomto prípade mapové ikonografické označenia šibeníc na jednotlivých lokalitách nedisponovali rovnakým zobrazením. Miera presnosti lokalizovania popravisiska je priamo závislá od priestorového skreslenia mapy, ku ktorému mohli dôjsť v prípade nevyužívania geodetických meracích metód. Najmä pri prvom vojenskom mapovaní (1782–1785) bol terén kreslený „od oka“, no počas druhého vojenského mapovania už bola využitá trigonometria. Najvhodnejším spôsobom, ako sa priblížiť k terénne presnejšej lokalizácii, je vzájomne komparovať minulé a súčasné krajinno-historické reliktu ako sú cesty, viditeľné reliéfne útvary, viditeľné stavby, urbanizmus sídiel a pod. Vďaka tomu sa nám podarilo v teréne identifikovať aj približné miesta s úplne zničenými štruktúrami, ktoré by vypovedali o niekdajšom popravisisku, s maximálnou odchýlkou približne 10–20 metrov. Rovnako platí pravidlo, čím viac mapových podkladov, tým presnejšie sú získané dáta, vďaka ktorým možno lokalizovať hľadané objekty. Priestorové dáta boli využité aj pri analýze viditeľnosti miest s výskytom lokalizovaného alebo predpokladaného popravisiska. Analýza viditeľnosti skúmaných lokalít prispela k potvrdeniu dôležitosti viditeľnosti týchto miest v areáloch súvekých sídiel. Priemerná viditeľnosť skúmaných siedmich popravisiek je 31 % v okolitej krajine. Takmer všetky popravisiská (s výnimkou Dobšinej) boli viditeľné z pôvodných historických jadier mestečiek a minimálne z jednej prístupovej cesty k nim.

Priestorové dáta získané komparovaním mapových podkladov boli využité pri terénnej identifikácii reliktov popravisiek. Použitá metóda vychádzala z nedeštruktívnych metód krajinnej archeológie a spočívala vo vyhľadávaní nehnuteľných humánno-geografických prvkov v súčasnej kultúrnej krajine. K najlepšie nadzemne identifikovaným popravisiskám patrí lokalita juhovýchodne od mestečka Plešivec, kde sa zo šibenice zachovali kamene so zvyškami malty nahromadené pri poľnej ceste z objektov agrárnych hald. Miesto, kde stála šibenica, sa vyskytuje niekoľko metrov od kamenných zoskupení, a to v podobe 30 m širokého kruhového povrchového objektu, ktorý je tvorený rozptýlenou kamennou deštrukciou. Poľnohospodárske využívanie miesta zapríčinilo zničenie objektu a materiál zo šibenice bol systematicky koncentrovaný vedľa blízkej poľnej cesty do podoby spomínaných hald. Predpokladanú kamenno-drevenú podobu šibenice by podporovali výnimočne aj prvé dve vojenské mapovania, kde je objekt zakreslený červenou farbou, ktorou kartografi zobrazovali kamenné stavby. Druhou presne lokalizovanou, avšak povrchovo úplne zaniknutou šibenicom je lokalita východne od mesta Rimavská Sobota. Na danom mieste sa realizuje dlhoročná poľnohospodárska činnosť, ktorá zapríčinila zánik reliéfnych útvarov, ale umožnila prienik hnutelného archeologického materiálu na povrch. Po šibenici zostali na povrchu zvyšky tehloviny, kameňov, jeden železný kliniec a menšie množstvo amorfnej novovek keramiky. Koncentrácie týchto hnutelných nálezov korešpondujú aj s presným situovaním pomocou priestorových dát. Reliéfne útvary, ktoré na základe mapovej lokalizácie prisudzujeme zaniknutým popravisiskám, sme identifikovali v extraviláne mestečiek Štítnik a Dobšina. Hornatý a zalesnený terén neumožnil intenzívny prienik poľnohospodárskej činnosti, a preto tu mohlo dôjsť k zachovaniu antropogénnych útvarov. Presné stotožnenie nálezov umožnia až budúce deštruktívne alebo podrobnejšie nedeštruktívne výskumy. Z popravisiek, ktoré stáli v blízkosti dnešných obcí Rimavská Seč, Chanava a Ožďany nemáme objavené takmer žiadne povrchové doklady. Určujúcim faktorom bola v týchto prípadoch hlavne inten-

zívna aktivita človeka na transformácii kultúrnej krajiny. V Rimavskej Seči, ktorá bola ešte začiatkom 20. stor. označovaná ako mesto (vár), sa predpokladá miesto zaniknutého popraviska severne od obce na rozhraní dvoch polí, kde sa v zatrávnenom areáli ukazuje kruhovitá vyvýšenina s priemerom 10 m a výškou do 1 metra. Blízke toponymum Šibeničný vrch poukazuje na to, že by mohlo ísť skutočne o popravisko. Mapová identifikácia zobrazujúca jeho presné umiestnenie chýba. V niektorých prípadoch môžu na predmetné archeologické objekty, ktoré je problematické presne lokalizovať na mapách, poukazovať aj iné krajinnno-historické prvky. Zaniknuté popravisko neďaleko obce Chanava pomohol v teréne priestorovo identifikovať čiastočne zachovaný relikt nevyužívanej cesty, ktorá kedysi viedla priamo popod šibenicu. Úsek cesty bolo možné na základe jej smerovania stotožniť na historických mapách a odhadnúť dĺžku vybranej trasy. Poloha chanavskej šibenice, zobrazená jedine na mapovom liste z prvého vojenského mapovania, bola potvrdená na základe rozpoznaného úseku cesty. V teréne sa miesto šibenice pravdepodobne nachádza na vyvýšenom mieste, ktoré sa vypína nad zvyškom spomínanej cesty. Miesto je husto porastené krovím a aj v čase vegetačného pokoja je neprístupné. Poslednou skúmanou lokalitou v sledovanom území je úplne zaniknuté popravisko východne od obce Ožďany, na strategicky výhodnej vyvýšenej polohe, z ktorej je výborný výhľad na okolitú krajinu. Výhodnosť polohy priamo predurčila aj samotný zánik šibenice. V súčasnosti sa na mieste šibenice nachádzajú zvyšky bližšie neurčeného železobetónového bunkra z druhej polovice 20. stor. Presné lokalizovanie umožnila katastrálna mapa z druhej polovice 19. stor.

Z regiónu Gemer-Malohont to nie je zaiste konečný počet zistených šibeníc. Na mapových podkladoch sa podarilo medzicasom identifikovať lokality pri obci Gemer, zaniknutý objekt pri Jelšave a doposiaľ nelokalizovanú šibenicu v Rožňave.

LITERATÚRA

- Alberty 1985
Alberty 2019
Andersson/Primeau 2012
Auler 2008a
Auler 2008b
Auler 2010
Auler 2012
Becker 2008
Bodorová 2012
Busch 2002
Duma/Wojtucki 2012
Elschek 1975
Evers 2008
Fajta 2012
Gogová 2013
Haffner 2010
Havlát a i. 2015
Hoven/De Nes/Linde 2012
Křápková 2019
Kuna 2004
Lefnaer 2010
- J. Alberty: Matej Bel a Gemer (Pokračovanie). *Obzor Gemera* 1, 1985, 51–57.
J. Alberty: *Rimavská Sobota vo svetle archívnych dokumentov a histórie do roku 1918*. Bratislava 2019.
S. Andersson/Ch. Primeau: Slots Bjergby and the world around it. A place of execution in Denmark. In: *Auler 2012*, 14–23.
J. Auler (Hrsg.): *Richtstättenarchäologie*. Dormagen 2008.
J. Auler: Beobachtungen am Holzgalgen bei Hundisburg im Ohrekreis (Sachsen-Anhalt). In: *Auler 2008a*, 82–89.
J. Auler (Hrsg.): *Richtstättenarchäologie 2*. Dormagen 2010.
J. Auler (Hrsg.): *Richtstättenarchäologie 3*. Dormagen 2012.
T. Becker: Hochgerichte einer Kleinregion. Historisch-geographischdenkmalpflegerische Aspekte. In: *Auler 2008a*, 326–340.
O. Bodorová a kol.: *Klenotnica Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote*. Rimavská Sobota 2012.
R. Busch: Der Galgenberg bei Salzhausen. *Hammaburg* 13, 2002, 127–136.
P. Duma/D. Wojtucki: Neu entdeckte Galgenreste bei Liebenthal (Lubomierz) und Reichenstein (Złoty Stok). In: *Auler 2012*, 46–56.
O. Elschek: *Slovensko. Lud II*. Bratislava 1975.
T. Evers: Richtstätten in zeitgenössischen Bildquellen. Typologie und Topographie. In: *Auler 2008*, 444–465.
M. Fajta: *Nedobrovoľná smrť v stredoveku*. Bakalárska práca (Filozofická fakulta Univerzity Komenského). Bratislava 2012. Nепublikované.
S. Gogová: *Kostolný cintorín v Krásne. Tribečské spoločenstvo vo vrcholnom stredoveku*. Hradec Králové 2013.
A. Haffner: Die mehrphasige hölzerne Blutsgerichtsstätte in Wederath-Belgium, Landkreis Bernkastel-Wittlich (Rheinland-Pfalz). In: *Auler 2010*, 116–121.
J. Havlát/K. Kirchner/J. Lacina/J. Divíšek: Cesta k tišnovské šibenici. *Vlastivedný věstník moravský* 3, 2015, 278–285.
E. Hoven/E. de Nes/C. van der. Linde: Die Exekutionen von Steenberg. In: *Auler 2012*, 130–139.
A. Křápková: Šibenice v stredoeurópskom kontexte. In: J. Unger a kol. (ed.): *Jihomoravské šibenice v časnému novoveku (16. až 18. stol.)*. Brno 2019, 8–19.
M. Kuna: *Nedestructivní archeologie*. Český Těšín 2004.
S. Lefnaer: Erhaltene Galgen in Österreich. In: *Auler 2010*, 214–269.

- Lefnaer 2012 S. Lefnaer: Erhaltene Galgen in Österreich, Slowenien und Tschechien. Einige Nachträge. In: *Auler* 2012, 338–383.
- Liebert/Tarasconi 2012 T. Liebert/M. Tarasconi: Magnetometerprospektion der ehemaligen Richtstätte auf der „Galgenhöhe“ im Markt Roßtal Landkreis Fürth. In: *Auler* 2012, 80–95.
- Manser 1992 J. Manser: *Richtstätte und Wasenplatz in Emmenbrücke (16.–19. Jahrhundert)*. Archäologische und historische Untersuchungen zur Geschichte von Strafrechtspflege und Tierhaltung in Luzern. Burgenverein 1992.
- Mašková/Michálek 2006 P. Mašková/J. Michálek, Archeologický výskum v poloze „Na šibenici“ ve Vodňanech (okres Strakonice). Příspěvek k archeologii popravišť v Čechách. *Archeologické rozhledy* 58, 2006, 790–809.
- Mehler/Berszin/Wahl 2008 N. Mehler/C. Berszin/J. Wahl: Feuer, Funde und viele Fragen: Rätselhafte Sonderbestattungen aus Gaimersheim Oberbayern. In: *Auler* 2008a, 190–204.
- Novotný 1976 B. Novotný: Šarouvec. Bratislava 1976.
- Papáč 2019 R. Papáč: *Maleficz. Ako sa súdilo a trestalo v Košiciach v 16. storočí*. Poprad 2019.
- Slivka 2010 M. Slivka: Historiografia spišskej historickej antropológie stredoveku: reflektovanie stavu a perspektívy bádania. *Kultúrne dejiny* 1, 2010, 44–100.
- Sokol 2008a P. Sokol: The Gallows at Bečov nad Teplou, District of Karlovy Vary. Czech Republic. Research, Conservation, Presentation. In: *Auler* 2008a, 250–269.
- Sokol 2008b P. Sokol: War, Town, Gallows. Some Aspects of Gallows on Historic Images. In: *Auler* 2008a, 496–505.
- Sokol 2016 P. Sokol: Šibenice u Přimdy. Archeologický výzkum objektu se zvláštním symbolickým a sociálním významem. *Archaeologia historica* 41, 2016, 501–523.
- Sokol 2017 P. Sokol: Šibenice jako součást kulturní krajiny raného novověku. *Archaeologia historica* 42, 2017, 691–711.
- Sokolovský 1990 L. Sokolovský: Erb Rimavskej Seči. *Vlastivedné štúdie Gemera* 8, 1990, 7–32.
- Šindelář 2015 V. Šindelář: *Česta na popraviště. Příběhy z českých zemí*. Praha 2015.
- Škoviera 1980 D. Škoviera: *Publius Cornelius TACITUS. Germánia*. Trnava 1980.
- Unger 2014 J. Unger: Tišnovská šibenice. *Vlastivedný věstník moravský* 66, 2014, 152–160.
- Unger 2016 J. Unger: Lomnická šibenice. *Vlastivedný věstník moravský* 68, 2016, 23–29.
- Unger 2019 J. Unger: *Jihomoravské šibenice v časném novověku (16. až 18. stol.)*. Brno 2019.
- Virdzeková 2016 A. Virdzeková: *Středověké a rano-novověké popraviště ve světle archeologických pramenův*. Diplomová práce Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Brno 2016. Nepublikované.
- Wojtucki 2005 D. Wojtucki: Popraviště v Čechách a na Moravě od 16. do 19. století. *Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů* 2005, 2005, 27–41.
- Wojtucki 2009 D. Wojtucki: *Publiczne miejsca straceń na Dolnym Śląsku od XV. do połowy XIX. wieku*. Katowice 2009.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Atlas krajiny 2002–2020 *Atlas krajiny Slovenskej republiky*. Informačný portál rezortu MŽP SR 2002–2020. Dostupné na: <https://app.sazp.sk/atlassr/> [30. 10. 2020].
- Geoportál Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky. Geodetický a kartografický ústav v Bratislave. Dostupné na: <https://zbgis.skgeodesy.sk/> [30. 10. 2020].
- Historická ortofotomapa 2017 *Historická ortofotomapa. Centrum excelentnosti pre podporu rozhodovania v lese a krajine*. GEODIS SLOVAKIA, s. r. o. Historické LMS. GKÚ Bratislava 2017. Dostupné na: <https://mapy.tuzvo.sk/HOFM/> [30. 10. 2020].
- Hungaricana *Hungarian Cultural Heritage Portal*. Arcanum adatbázis kft.: 01-09-569872. Dostupné na: <https://hungaricana.hu/en/> [30. 10. 2020].
- Wikipedia *Pieter Bruegel starší: The Procession to Calvary*. Dostupné na: https://sk.m.wikipedia.org/wiki/S%C3%BAbor:Pieter_Bruegel_d._%C3%84._007.jpg [30. 10. 2020].

Places consecrated to the death

On the localization and research potential of extinct gallows in the modern age cultural landscape in Slovakia on the example of the sites from the Gemer-Malohont region

Daniel Bešina – Alexander Botoš

Summary

The summary findings from this work confirm the fact that execution sites and gallows occurring on them belong to their own type of archaeological site and require the application of a special approach in the field of archaeological research. The heterogeneity of archaeological sources, together with a potentially wider range of usable historical sources, should also result in the specification of the field of research of medieval and post-medieval archeology in Slovakia, devoted primarily to the research of execution sites, as has long been the case in Western Europe. Execution research requires the analysis and synthesis of several sources, especially written and iconographic. The availability of these resources is currently much better than in previous decades, thanks to the more massive digitization of archives or databases. Nevertheless, we have not yet developed a basic catalog of identifiable execution sites from the territory of Slovakia, which would include knowledge from field situations together with available sources. The detailed documentation and cataloging of localities just mentioned is a necessity for creating a deeper interest in the archeology of execution sites. The subject of the study is seven localities from the historical-geographical region of Gemer-Malohont. They represent a small sample of a number of as yet undiscovered sites of this type. However, it provides a basic summary of information and methodological procedures on how to proceed with the basics of execution research. The applied non-destructive methods of archeology, together with written, iconographic and spatial sources, were sufficient to contribute to the acquisition of interesting knowledge about the investigated execution sites and gallows objects. More destructive archaeological excavations, especially in less destroyed sites, would probably provide more in-depth information. This study has the ambition to stimulate a more intense interest in execution sites on the part of the Slovak professional public. It is in the interest of the authors of the study to continue to identify, document and further investigate execution sites in the modern cultural landscape, not only in the Gemer-Malohont region.

Fig. 1. A section of a painting of the “Calvary Procession” by the Netherlands painter Pieter Bruegel depicting the execution site with a brick gallows and wheels with the remains of broken bodies (source https://sk.m.wikipedia.org/wiki/S%C3%BAbor:Pieter_Bruegel_d._%C3%84._007.jpg).

Fig. 2. Typology of gallows according from A. Křapáková (2019, 10).

Fig. 3. Research of a wooden gallows in Slots Bjergby. The letters A, B and C indicate places along the wooden pillars of the gallows, which were reinforced with stones under the terrain (Andersson/Primeau 2012, 18).

Fig. 4. Dobšiná-Fabiánka. Visibility analysis made it possible to display areas with direct visibility of the gallows (dark areas). The topographic map shows the location of the gallows and the original town of Dobšiná. Map D. Bešina.

Fig. 5. Dobšiná-Fabiánka. 1 – on the Second Military Survey is in addition to the name of the Galgenberg execution site, a two-pillar wooden gallows (clade XXXVIII/38) is also marked by military mapping; 2 – view from (the) Northeast. At the site of the presumed execution site, there are visible above-ground relief formations in the forest stand, probably related to the execution site; 3 – View of the slope profile from the North. Photos D. Bešina.

Fig. 6. Chanava-Veľká vinica. Visibility analysis made it possible to display areas with direct visibility of the assumed gallows (dark areas). The topographic map shows the location of the presumed execution site. Map D. Bešina.

Fig. 7. Chanava-Veľká vinica. 1 – on the First Military Survey map sheet was the place of the probable execution is indistinctly marked with a red two-pillar gallows (clade XIX/11); 2 – a view of the site of the supposed gallows from the Southeast; 3 – a view of the site of the supposed gallows from the South; 4 – the determining landscape relic was the remains of a modern road, the remains of which were clearly visible in the terrain. The journey took place along the gallows. Photos D. Bešina.

Fig. 8. Ožďany-Končiar. Visibility analysis made it possible to display areas with direct visibility of the area of the extinct gallows (dark areas). The topographic map shows the location of the destroyed execution site and the location of the village Ožďany. Map D. Bešina.

- Fig. 9. Ožďany-Končiar. 1 – Akasztó- hegy (Šibeničný vrch) marked on the cadastral map from 1832 (*Hungaricana*); 2 – a view of the extinct place of the gallows from the West. Photos D. Bešina.
- Fig. 10. Plešivec-Akasztó-domb. Visibility analysis made it possible to display areas with direct visibility of the gallows (dark areas). The location of the localized gallows is marked on the topographic map. Map D. Bešina.
- Fig. 11. Plešivec-Akasztó-domb. 1 – the map sheet from the First Military Survey shows in red a two-pillar gallows tied to an extinct road (clade XIX/8); 2 – map sheet from the Second Military Survey shows a three-pillar gallows with brick pillars and wooden crossbeams (clade XXXVII/40); 3 – map showing the approximate area of the execution site on the surface indicated by scattered stones, the places of agrarian heaps piled up from the pillars of the gallows are marked with points (AH1-3); 4 – a view of the execution area from the Northeast, the white ellipse delimits the visible area of the execution site; 5 – agrarian heap (AH3) accumulated from remnants of material from the gallows pillars, lime mortar was present on the stones; 6 – detail on a stone from an agrarian heap (AH3) with visible remnants of lime mortar. Map and photos D. Bešina.
- Fig. 12. Rimavská Seč-Šibeničný vrch. Visibility analysis made it possible to display areas with direct visibility of the assumed gallows (dark areas). The topographic map shows the position of the presumed gallows (examined area P 2). Map D. Bešina.
- Fig. 13. Rimavská Seč-Šibeničný vrch. 1 – map of Second Military Survey very indistinctly shows the knee gallows (clade XXXVIII/43); 2 – marked research areas (P 1 and P 2) from North of village Rimavská Seč; 3 – situation plan Area 2 (P 2), on the uncultivated section between the two fields, there is a slight circular ridge with a diameter of 8 m; 4 – Area 2 (P 2), view from the Northwest. Map and photos D. Bešina.
- Fig. 14. Rimavská Sobota-Šibeničný vrch. Visibility analysis made it possible to display areas with direct visibility of the gallows (dark areas). The location of the gallows and the city is marked on the topographic map. Map D. Bešina.
- Fig. 15. Rimavská Sobota-Šibeničný vrch. 1 – the map from the First Military Survey shows a three-pillar wooden gallows (clade XVIII/11); 2 – on the map of Second Military Survey at first glance no gallows can be seen in mapping, but after a more detailed examination, a faintly visible gallows can be recognized (clade XXXVI/42); 3 – the image entitled Religious Unrest in Rimavská Sobota in 1769 from 1771 probably has a very accurate depiction of a two-pillar gallows from the end of the 18th century (*Bodorová 2012, 104*); 4 – map with the area of the localized execution site, smaller points indicate places with a surface occurrence of worked stone. Map D. Bešina.
- Fig. 16. Rimavská Sobota-Šibeničný vrch. 1 – view of the site from the South; 2 – view of the site from the North, from the location there is an ideal view of the city and part of the lower reaches of the river Rimava; 3 – find of a bone probably coming from an animal (dog?) 25 m south of the localized execution site; 4 – finding of a partially worked stone near the execution site. Photos D. Bešina.
- Fig. 17. Movable finds from the area of the gallow in Rimavská Sobota. 1 – iron nail; 2 – fragment of brick with mortar; 3, 4 – fragments from the handles of vessels; 5 – fragment from the bottom of the vessel; 6–9 – fragments of clay paving (graphics D. Bešina).
- Fig. 18. Štítňik-Šibenice. Visibility analysis made it possible to display areas with direct visibility of the gallows (dark areas). The position of the gallows of the execution site and the town is marked on the topographic map. Map D. Bešina.
- Fig. 19. Štítňik-Šibenice. 1 – the map from the First Military Survey shows a wooden two-pillar gallows with figures (clade XIX/8); 2 – the Second Military Survey shows a wooden three-pillar gallows (clade XXXVII/39); 3 – the map of the Štítňik dominion from 1870 shows the name Akasztó fa (gallows wood/tree; *Hungaricana*) on the site of the gallows; 4 – view of the position from the East; 5 – convex terrain formations are clearly visible at the place where the gallows is located; 6 – a view of a convex formation in the middle of a presumed gallows with stone material, depending on the focus, the unit is almost 5 m. Photos D. Bešina.

Translated by the authors

Mgr. Daniel Bešina, PhD.
Katedra muzeológie FF UKF v Nitre
Hodžova 1
SK – 949 01 Nitra
dbesina@ukf.sk

PhDr. Alexandrer Botoš
Gemersko-malohontské múzeum
Námestie M. Tompu 14/5
SK – 979 01 Rimavská Sobota
botos@gmmuzeum.sk